

*het ondraaglijk besef
la notion insupportable*

f o n d s s u z a n d a n i e l

n u m m e r / n u m é r o 1 9 - d e c e m b e r / d é c e m b r e 2 0 1 3

colofon

'het ondraaglijk beseft' is de jaarlijkse nieuwsbrief van het
'la notion insupportable' est la lettre d'information annuelle du

fONDS **suzan daniel**

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum
archives et centre de documentation homo/lesbien

p/a H. Frère-Orbanlaan 510 B-9000 Gent / Gand
info@fondssuzandaniel.be / www.fondssuzandaniel.be
+32(0)9-223.58.79

Omslagillustratie: De voorgevel van het Letterenhuis, met de span-
doeken ter aankondiging van onze Eekhoud-tentoonstelling.

Druk: Sint-Joris, Oostakker.

Vormgeving: Hilde De Bock.

Verantwoordelijke uitgever: Omar Van Hoeylandt, Kroonprinsstraat 29,
9031 Drogen.

Met medewerking van Marc Van Overmeiren.

Enkel de auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdrage.

Fonds Suzan Daniel vzw verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend om u te informeren
omtrent haar werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te infor-
meren, volstaat het ons dit te melden. Adressen worden onder geen beding doorgegeven.
De Wet verwerking persoonsgegevens kent u een recht van mededeling en verbetering toe.
Daartoe volstaat het contact op te nemen met het Fonds.

Het Fonds Suzan Daniel werkt samen met Amsab vzw (Instituut voor Sociale Geschiedenis),
KADOC (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum), AVG vzw (Archiefcentrum voor
Vrouwengeschiedenis) en het Letterenhuis, en heeft de steun van het Liberaal Archief vzw en
het ADVN vzw (Archief en Documentatiecentrum van het Vlaams-Nationalisme).

lidgeld / cotisation 12,50 EUR

steunend lid vanaf / membre de soutien à partir de 50,00 EUR

rekeningnummer / numéro de compte 068-2150156-81

IBAN: BE36 0682 1501 5681 - BIC: GKCCBEBB

leden ontvangen gratis de nieuwsbrief

les membres reçoivent gratuitement la lettre d'information

f o n d s s u z a n d a n i e l

Vanuit de vaststelling dat er al veel verloren is gegaan en bekommerd
om wat dreigt te verdwijnen, kwamen eind 1995 drie mannen en drie
vrouwen samen.

Na een grondige voorbereiding werd op 8 mei 1996 de vzw Fonds Su-
zan Daniel, homo/lesbisch archief en documentatiecentrum, opgericht.
Deze pluralistische vereniging wil alle informatiedragers uit het homo/
lesbisch en transgender verleden en heden, evenals die met betrekking
tot de strijd tegen hiv/aids, verzamelen, ordenen, inventariseren en ter
beschikking stellen van geïnteresseerden.

Daarnaast plant het Fonds ook allerlei activiteiten rond dit materiaal:
inrichten van tentoonstellingen, studie- en vormingscycli, publiceren van
studies, documenten, enz.

Om dit alles professioneel te verwezenlijken wordt in de praktijk sa-
mengewerkt met erkende archiefinstellingen. Ook zij achten dit thema
belangrijk en willen zich inzetten om er een extra aandachtspunt van te
maken.

*Ayant constaté que beaucoup de documents se sont perdus déjà et
soucieux de ce qui risque de disparaître, trois hommes et trois femmes
se réunirent fin 1995. Le 8 mai 1996 l'asbl Fonds Suzan Daniel, archives
et centre de documentation homo/lesbien, fut fondé après de profonds
travaux préparatoires.*

*Cette association pluraliste se propose de rassembler, de ranger, d'in-
ventorier tous les documents et sources d'information concernant
l'homosexualité, le lesbianisme, la bisexualité, les questions transgen-
res, le vih/sida... et de les mettre à la disposition du public intéressé.*

*Le Fonds prévoit aussi l'organisation d'activités diverses autour de ces
matériaux: des expositions, des cycles d'études et de formation,
la publication des études, des documents, etc.*

*La coopération dans la pratique avec des Archives reconnues doit
garantir une réalisation professionnelle de tous ces projets.*

le fonds en 2013

L'exposition au Letterenhuis et dans la magnifique salle Nottebohm de l'Erfgoedbibliotheek. (photo SVC)

Cette année-ci, les activités du Fonds Suzan Daniel étaient en grande partie placées sous le signe de Georges Eekhoud (Anvers 1854 – Schaerbeek 1927). A l'occasion des World Outgames à Anvers, sa ville natale, et avec la collaboration très appréciée des archives littéraires (Letterenhuis) et de la bibliothèque historique de la ville (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience), nous voulions raviver la mémoire de ce pionnier gay belge. En nous basant sur le travail de sa biographe Mirande Lucien, et en puisant un tas de photos, livres, journaux intimes et lettres (d'amour) aux archives et bibliothèques belges et internationales, nous avons pu composer une exposition passionnante – en deux volets – sur la vie et l'œuvre de cet écrivain et illustre uraniste.

La première partie, au Letterenhuis, mettait l'accent sur la vie privée et l'engagement social d'Eekhoud, nommé "le chanfre des parias et des déshérités". Divers documents illustraient entre autres ses convictions anarchiste et pacifiste et son soutien aux revendications du Mouvement flamand; son mariage avec Cornélie Van Camp et sa relation avec Sander Pierron; la coloration homosexuelle de plusieurs de ses récits; 'Escal-Vigor' (1899), un des premiers romans à revendiquer le droit d'aimer un autre homme; le procès d'assises à Bruges à la suite d'une saisie de ce livre chez un libraire de Heyst-sur-mer et qui se terminait avec l'acquiescement de l'auteur.

L'autre partie, dans la magnifique salle Nottebohm de l'Erfgoedbibliotheek, traitait des nombreuses relations littéraires et internationales d'Eekhoud, avec par exemple Emile Verhaeren, Hendrik Conscience, Peter Benoit, James Ensor, Maxime Gorki... et, à l'époque de la naissance du mouvement de libération homosexuelle, avec Magnus Hirschfeld, Oscar Wilde, Edward Carpenter, Eugène Wilhelm (Numa Praetorius), André Gide, Jacques d'Adelswärd-Fersen et Jacob Israël de Haan. On y présentait également un aperçu global de l'œuvre du lauréat du Prix quinquennal de littérature (1893) et de sa bibliothèque intéressante.

En complément de l'exposition, nous avons édité une brochure trilingue et organisé une visite guidée pour les membres et sympathisants du Fonds, où Mirande Lucien fut notre guide. Finalement, plus de 1000 personnes ont visité l'exposition entre le 27 juillet et 25 août, en nous laissant parfois des commentaires très positifs.

En outre, nous avons fourni des documents (ou des images numériques) pour des expositions de tiers. Ainsi, le 1er février s'est ouvert au GLBT History Museum à San Francisco l'exposition 'Migrating Archives', avec des documents (digitalisés), représentant les collections de 12 centres d'archives du monde entier, y compris le Fonds Suzan Daniel. Nous avons prêté aussi une affiche pour l'exposition 'Le sida... ce n'est pas que du théâtre' au Théâtre Le Moderne à Liège, où on jouait la pièce 'Un cœur normal' de Larry Kramer. Et des affiches ou autres documents pour des expositions lors du centenaire du Kunstencentrum Vooruit à Gand, le 20ème anniversaire du groupe anversoise Enig Verschil et un projet de Merhaba à l'occasion du World Outgames.

En automne, nous avons contribué à l'organisation, par le Rainbowhouse de Bruxelles, du colloque 'Les lesbiennes sortent du bois' (le 23 novembre).

Un autre article dans ce numéro d'information met en lumière les acquisitions de l'année passée. Ici, nous nous limitons donc à mentionner les archives de Pinkwave (l'émission pédée de la radio libre anversoise 'Radio Centraal' de 1995 jusqu'à 2013) et du volet flamand de l'exposition internationale de photos Lesbian ConneXion/s (1999); une première partie de l'œuvre photographique de Lieve Snellings; une addition importante aux archives du réalisateur Bavo Defurne; quelques archives privées intéressantes; une bobine avec le tournage original pour une émission télévisée (1980); des drapeaux, médailles... du World Outgames; une sélection des présentations artistiques des participants au Mr Gay World 2013; toute une série de revues nationales et internationales et quelques centaines de livres.

Finalement, les bénévoles du Fonds Suzan Daniel se sont investis à dépister des archives, à nouer des relations, à préparer ce numéro de notre lettre d'information, à répondre à des questions écrites et téléphoniques, à aider des étudiant(e)s, à représenter le Fonds avec un stand au Belgian Pride... Même si ce travail est peu spectaculaire, il n'en est pas moins essentiel. Malgré les contretemps occasionnels nos rayonnages pleins de périodiques, de livres, d'objets et d'archives ne cessent de nous motiver.

BH

over het woord, 'de jongens' en drieverbonden

Het woord is de rode draad doorheen het leven van Gilbert Van Vlaenderen. Meer bepaald het mooi gesproken woord. Geboren in 1936, en naast zijn job als leerkracht, is hij altijd actief geweest in de toneelwereld. Als acteur en regisseur. Als partner. Als vertaler ook van onder meer het geruchtmakende stuk 'De Jongens', in 1969. Een terugblik.

g r o o t v a d e r e n b u u r m a n
"Men heeft het altijd gezegd: 'Waar komt dat ventje vandaan?' Thuis, in de Gentse wijk Rabot, woonden we in een huis van de 'Linière gantoise', een vlasfabriek waar mijn vader *chef d'entretien* was. De directeur had me graag en nam me soms mee op een rondleiding. Als hij terugkwam,

klonk het tegen mijn vader: 'Dat is nogal een ventje. Wat hij allemaal vraagt! Hij is zeker niet van u.' Want mijn vader was een hele stille, rustige man.

Toen ik vier jaar oud was, zijn de Duitsers ons land binnengevallen. Mijn vader is daarop met het leger naar Frankrijk getrokken, waar hij dan de oorlogsjaren is gebleven. Die periode ben ik in de praktijk opgevoed door Jozef Verhamme, mijn grootvader aan moeders kant. Hij heeft een enorm grote rol in mijn leven gespeeld. En vandaar trouwens ook nog altijd de liefde voor de oudere man.

Hij was een volkszanger, en hield een café open in het midden van de Wondelgemstraat. En in 'Café Julien' was ik zijn show-stuk. Op de toonbank moest ik zingen en dansen. Bovendien kon hij ongelooflijk goed vertellen. De middagpauze, de siësta, werd door hem niet slapend doorgebracht, maar in een grote zetel. Ik stond dan achter hem, met mijn twee handjes op zijn kale kop – dat is een van mijn mooiste herinneringen – terwijl hij vertelde van de leeuwen en de tijgers. Altijd brak hij plots het verhaal af: morgen het vervolg, zelfde plaats, zelfde tijd. Mijn hele leven heb ik dat meegedragen.

Ook in de lagere school had ik mijn publiek, in de hoek van de speelplaats van de fameuze Dr. Decrolyschool. Daar stond ik altijd te vertellen, van mijn zesde tot ongeveer mijn tiende. Bijvoorbeeld wat ik van mijn grootvader had gehoord of wat ik in de bioscoop had gezien. Want mijn moeder nam me twee à drie keer per week mee naar de film. Ik vertelde dat daar allemaal, en mijn medescholieren hingen er aan mijn lippen. Daar zit dus al die grote liefde voor het verhaal, voor het woord. Eigenlijk hadden mijn ouders heel weinig interesse voor het artistieke. Maar een buurman, Gaston Gyselinck, was een uitstekend amateur-acteur. Tijdens de bezettingsjaren maakte hij deel uit van 'De Ghesellen vanden Spele', die opvoeringen hadden in het Gravensteen. Dat gebeurde onder de controle van de Duitsers, zodat ze niet zomaar gelijk

Met Frans in Venetië (1965) en Londen (1968).

wat mochten spelen. Maar ik herinner me heel mooie stukken, onder meer 'Reinaert de Vos' in het openluchttheater in het Citadelpark. Door die buurman mocht ik naar de repetities gaan en af en toe zelfs kleine rolletjes spelen. Later, op het Koninklijk Atheneum, was er het schooltoneel, waarmee we verschillende prijzen hebben gewonnen."

f r a n s

“Van mijn ouders mocht ik echter niet kiezen voor een artistieke loopbaan: eerst moest ik een deftig diploma halen, daarnaast mocht ik doen wat ik wilde. In de praktijk werd dat de opleiding Germaanse – en zo een carrière in het onderwijs – met Engels als specialiteit. Ook daar bleef ik vier jaar lang als acteur en regisseur met theater bezig via het Universitair Toneel Germania: eerst met ‘Lucifer’ onder leiding van Charel Janssens, vervolgens met onder andere een stuk van Johan Daisne en de eerste opvoering van ‘Patience’ van Bob De Smet, toen ook nog student en later een gekende homo uit het Gentse.

Voor mezelf was dat homoseksuele aspect nog niet zo belangrijk. Ik was me er ook niet zo van bewust, en stond zelfs op het punt te trouwen. Maar de verloving heb ik afgebroken nadat ik Frans Van den Brande heb leren kennen. In het kader van mijn studie schreef ik immers een thesis over de theaterstukken over Jacob Van Artevelde. En iemand had me aangeraden om contact op te nemen met Van den Brande, die pas op een schitterende wijze die 14de-eeuwse ‘Wijze Man van Gent’ had vertolkt, een enorm rijk gedocumenteerd historisch acteur was en ook veelvuldig als hoorspelacteur actief was.

Sowieso was hij al één van mijn favoriete acteurs: hij had een eigenaardige stem, sprak gekapt, heel hard, en dat boeide mij. Dus na een voorstelling heb ik hem aangesproken... en meteen is de vonk overgeslagen. En door hem heb ik een punt gezet achter de verloving. Hij zei: ‘Maak jezelf niet ongelukkig en maak vooral dat meisje niet ongelukkig.’ Hij was mijn eerste grote liefde, van 1956 tot 1972. Al wou hij niet dat er iets gebeurde vooraleer ik 21 jaar – en dus volgens de toenmalige wetgeving – meerderjarig was, nl. op 13 februari 1957. Diezelfde dag mocht hij al 45 kaarsjes uitblazen.

Het is Frans die me een andere wereld heeft leren kennen. Hij voelde me aan, vooraleer ik het zelf besepte en zelfs vooraleer ik echt wist wat het eigenlijk was. Met moeite weet ik het nu pas, na zoveel jaar. Gerontofilie: houden van de oudere man. Op basis van de absolute Griekse liefde, de enige die begint met de geest. Dus met een oudere man, een leraar, en een jongere man, die de leerling is. Eerst komt de geest, het leren. En pas daarna, veel later, het lichaam. Dat heeft mij altijd geboeid, en het is heel mooi. Ja, Frans is heel belangrijk geweest in mijn totale evolutie. Als mentor, als mens. Alles wat ik weet van de muziek of van de geschiedenis heb ik aan hem te danken. Hij leerde me trouwens ook een reeks mannelijke dingen: een pijp roken, mannelijk stappen, enzovoort. Als er in die tijd over homo’s werd gesproken, over ‘tapettes’ – want men gebruikte de heel erge woorden –, had het betrekking op die vrouwelijke elementen. Dat was het enige wat men herkende; want de mannelijke elementen zagen ze niet. Daarom zei Frans: ‘Accentueer je mannelijke elementen’. Dat versterkt de onzichtbaarheid.”

Frans en Victor in Deurle (1970).

i n d e k l e e r k a s t

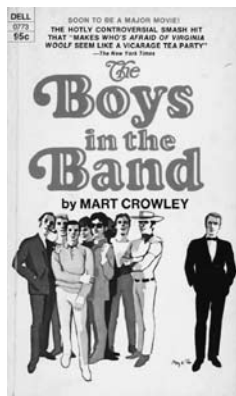
“Voor Frans kende ik geen homo’s, had er ook nooit over horen spreken. In die periode heeft mijn vader me het verzameld werk van Oscar Wilde cadeau gedaan. Toen ik dat begon te lezen, en de commentaren daarop, inclusief wat hij allemaal met Bosie had meegemaakt... Dat was voor mij als jongeman werkelijk *hinreizend*, dat waren inderdaad werelden die voor mij begonnen open te gaan. Maar het gebeurde allemaal achter gesloten deuren. Het was ongelooflijk wat er nog onder de toog gebeurde. De eerste erotische foto’s moest je echt achteraan in een winkeltje gaan vragen. In London waren er zo verschillende winkeltjes, die weer iedereen kende. Of in Rijsel. Dat was een spel vooraleer je iets in handen kreeg!

Ik vermoed dat mijn ouders het hebben vermoed van Frans en mij, maar het is nooit besproken want dat was taboe. Ze zagen hem wel na premières, wanneer hij bij ons aan tafel kwam zitten. Maar voor de rest ging ik bij hem langs, hij nooit bij mij, tenzij mijn ouders weg waren. Ik heb trouwens zelden samengewoond met mijn partners. Wel tijdens de schoolvakanties en in het weekend.

Frans woonde in Schaarbeek samen met zijn toenmalige vriend, net zoals zijn moeder, zijn schoonmoeder en een oom. Victor was na de oorlog volledig ondervoed uit een kamp teruggekeerd, en seksueel was dat niets meer. Dus hij vond het niet zo erg dat Frans naar iemand uitkeek. En aangezien ik nogal soepel was in al die dingen, nam ik die man erbij. Dat is mijn eerste drieverbond geweest.

In vergelijking met de maatschappij in het algemeen stond de toneelwereld in die periode al wat gunstiger ten opzichte van homoseksualiteit, maar toch waren er niet zoveel die het wisten van Frans. Zijn beste vrienden: Domien De Gruyter, Bob Van der Veken en Ward De Ravet. Dat zijn de mannen geweest die het echt wisten. Plus een vrouw die verliefd op hem was en hem absoluut als man wilde – aan haar heeft hij het ook gezegd. En een paar mensen van het dienstpersoneel van het theater, want telkens Frans in de schouwburg op het Sint-Baafsplein speelde, sloop ik met medeweten van de portier naar zijn loge. Diezelfde man, iemand van de vestiaire of de kleedster kwam ons dan drankjes brengen. Of ons waarschuwen als er gevaar dreigde: dan kroop ik in de

kleerkast van Frans. Omgekeerd heeft hij dat ook eens gedaan bij mij in de school, of schreef er een boodschap op de deur van de kast. Behalve de directrice van het Koninklijk Jeugdtheater herinner ik me nauwelijks lesbiennes; die waren nog veel onzichtbaarder dan wij. Maar via Frans kende ik automatisch een hele reeks homo's uit de theaterwereld. Zo waren er regelmatig etentjes. Bijvoorbeeld met een grote regisseur van de KNS en zijn toenmalige vriendje André Ernotte, die later nog in de film *The French Connection* heeft geacteerd. En tijdens die etentjes kwamen al die verhalen: roddels, maar ook interessante informatie. Over Jean Cocteau en Jean Marais die soms verbleven in een hotel in Vresse-sur-Semois. Over Maurice Chevalier die blijkbaar uitging in de homobars in Gent, de geboortestad van zijn moeder. Enzovoort. Het was een klein kringetje: iedereen wist het van mekaar en gaf dat dan door. Soms ontmoette je mekaar toevallig in het buitenland: toen nog niemand het van hem wist, liepen we in Parijs Cyriel Van Gent in gezelschap tegen het lijf. Werner Kopers had er dan weer een relatie met een gekende Franse acteur, minstens één keer per maand ging hij naar de Lichtstad. Omgekeerd waren er theatermensen uit Frankrijk, Duitsland en Engeland die wij hier ontmoetten. Op een gegeven moment waren Frans en ik uitgenodigd voor een feest ter gelegenheid van het huwelijk van de kleinzoon van Willem Elsschot met een Nederlandse actrice. Daar was de heteroseksuele Oswald Maes het slachtoffer: hij stond daar midden op de dansvloer tussen een overwegend homoseksueel publiek totaal vertwijfeld te kijken. Hij stond daar zo verloren tussen al die dansende en uitgelaten mannen, die bovendien regelmatig op hem afkwamen..."

Twee uitgaven van 'Boys in the Band'.

' de jongens '

"Tijdens mijn legerdienst, toen nog 18 maanden in 1959-1960, presenteerde ik op de radio, als opvolger van Jan Theys, het zogenaamde 'Halfuurtje van de Soldaat'. En vervolgens heb ik, naast mijn professionele loopbaan in het onderwijs, een aantal dingen voor televisie gedaan, onder meer als reporter. Voordien, begin jaren '60, was ik naar het Conservatorium gegaan, met een eerste prijs voor zowel voordracht als toneel tot gevolg. Aansluitend had ik de kans om te vertrekken met het reizend gezelschap van Piet Römer, bekend van onder meer 'Baantjer', maar ik heb het uiteindelijk niet gedaan.

Toch ben ik altijd actief gebleven in het toneel. Tijdens de korte periode dat ik in mijn geboortestad heb lesgegeven, was ik bijvoorbeeld betrok-

ken bij het gezelschap van het stedelijk onderwijs, dat meestal sprookjes speelde. En daar heb ik Albert Hanssens leren kennen, één van de eerste directeurs van het in 1965 opgerichte NTGent. Eind jaren '60 contacteerde hij me: 'Ik heb hier iets fantastisch voor jou. Zou je dat kunnen vertalen voor ons?' Dat was het stuk *'The Boys in the Band'* van Mart Crowley, dat in 1968 in première was gegaan en door de New York Times 'verreweg de vrijmoedigste behandeling van homoseksualiteit op het toneel' werd genoemd. In het kader van mijn werkzaamheden heb ik een aantal keer brieven uitgewisseld met de auteur, want in de tekst stonden zaken waarvan ik toen de betekenis nog niet wist. Waarom Albert dat op het repertoire wou zetten? Misschien wel een beetje om de boel eens op stellen te zetten, want hij was wel een beetje rebels. Niet louter om te provoceren, maar met een goed doel voor ogen: om homoseksualiteit een beetje beter te leren kennen. En Frans moedigde me aan, en was zelfs wat fier, ook al was het nog een delicaat onderwerp.

Het vertaalwerk heb ik helemaal alleen gedaan, waarna besprekingen volgden met regisseur Jef Demedts en met de acteurs, waaronder Werner Kopers, Hugo Van den Berghe en Jo Demeyere en een aantal mensen die speciaal uit het amateuircircuit zijn gehaald. En met Rudi Delhem als het geschenk. Want het stuk speelt zich af als een verjaardagsfeest waar ze de jarige een jongeman schenken. Ik heb ook alle repetities mogen volgen. Dat was formidabel. En als ze iets wilden veranderen, moesten ze het altijd eerst aan mij vragen. Maar de

acteurs waren enthousiast, zelfs diegenen die dus niet zo waren. De rollen waren trouwens zeer verschillend. Dat is een enorm goed stuk voor de homo's, want je hebt de volledige typologie van hoe een homo kan zijn: een gewone, een stoere, een bi, een homofoob...

Op 1 november 1969 ging 'De Jongens' in première. De dag voordien was een infoavond georganiseerd met in het panel o.a. prof. Steven De Batselier, dr. Jos Van Ussel en de voorzitter van het Gentse Seminarie. De programmabrochure bevatte een tekst van Cees Straver, met als titel 'Wie homoseksuelen veracht, veracht zichzelf'. En zowel het stuk zelf, als de infoavonden kenden heel veel succes. Het is absoluut één van mijn mooiste realisaties. Terwijl in diezelfde periode de politie een paar honderd meter verder binnenviel in cinema Plaza, met als gevolg een verbod om de filmversie van hetzelfde stuk te vertonen...

Later heb ik nog een aantal stukken vertaald, altijd op vraag van Albert, waaronder *'Insideout'* van Frank Norman, dat zich in een gevangenis afspeelt. Hem ben ik in Londen gaan opzoeken en zo werd 'NOR-IN, NOR-UIT' geboren."

Op een feestje in 1972.

n a a r k e u l e n

“Frans en ik zijn eigenlijk bijna nooit naar homobars gegaan, want je relatie liep daar toch altijd gevaar. En effectief: helemaal op het einde van ons samen-zijn hebben we dat toevallig wel gedaan, door iemand die we tegengekomen waren. Aanvankelijk was ik zelfs vrij enthousiast. Ik herinner me in Brussel de ‘Lombard’. Bijvoorbeeld bij de *cotillon*, de polonaise, gingen de deuren open en liep men de straat op, de handjes op de schouder. Maar zo heeft Frans iemand anders en jonger leren kennen

Voordien hadden we al een gemeenschappelijke Engelse vriend, die we af en toe bezochten. In 1964 had Domien de Gruyter ons, en heel wat andere acteurs, naar Stratford-upon-Avon gestuurd ter gelegenheid van de 400ste verjaardag van Shakespeare. Daar hebben we een paar maanden gewoond – ik door een beurs die ik had gewonnen. En daar hebben we een ander gerontofiel homopaar leren kennen. In 1972 was het tot een breuk gekomen met Frans, terwijl Bills partner Vernon was overleden. Tot 1974 hebben we een relatie gehad, maar eigenlijk meer om elkaar te troosten.

Het nieuwe vriendje van Frans had me echter geadviseerd om naar Keulen, dat hij een echte mannenstad noemde, te trekken. En daar heb ik de eerste avond Paul⁽¹⁾ leren kennen, in een restaurant waar hij als kelner werkte. Dat was opnieuw liefde op ‘t eerste zicht: bij de koffie lag de sleutel van zijn appartement. Ik ben dus nooit in mijn hotel geraakt, want we zijn onmiddellijk naar zijn huis gegaan en daar heb ik een hele week verbleven. Paul is zelfs naar Engeland geweest, om aan Bill uit te leggen wat er was gebeurd. Zij leken trouwens op mekaar, én op mijn grootvader. En hij en Bill waren op dezelfde dag jarig, net als Frans en ik. Oh, de toevalligheden in mijn leven!

Paul, die 18 jaar ouder was dan ik en een huwelijk achter de rug had, heeft voor een hele omwenteling van mijn leven gezorgd. Voordien leefde ik in twee absoluut verschillende werelden. De hele tijd moest je komedie spelen. Het was verschrikkelijk. En vervelend. Ik ken er nog altijd: mannen die getrouwd zijn en helemaal niks zeggen aan hun vrouw. Maar Paul wou dat niet; anders begon hij er niet aan. En daar heeft hij gelijk in gehad. Zo heeft hij een brief naar mijn ouders geschreven, zo-

wat om mijn hand te vragen. Mijn vader was een postzegelverzamelaar, en Paul had een grote collectie voor hem gekocht, dus dat ging wel. In het begin was het iets moeilijker met mijn ma. Daarna is dat verbeterd, al zijn ze nooit echt enthousiast geweest over het homo-zijn.

Ook door hem is de coming-out op het werk gevolgd. Paul sprak uitstekend Engels en ik wou hem op school inschakelen als butler bij een volledige theeceremonie. Hij wou dat wel, maar dan moest ik het eerst zeggen. Iedereen dacht immers dat ik met een geheime vrouw in Brussel zat. Als gevolg van mijn coming-out heb ik één collega verloren: toen hij het hoorde, wou hij geen contact meer. Al de rest wel nog. Alhoewel: in het begin wisten de mensen toch eigenlijk niet goed wat dat was, en had het nog een pejoratieve bijklank, omdat je werkte in een omgeving met jongeren... Anderzijds kwamen er nadien ook homoseksuele leerlingen bij mij met hun vragen.

Met Bill, begin jaren '70.

De relatie met Paul was trouwens een belangrijke reden om begin jaren '70 het aanbod om directeur van NTG te worden af te slaan. Anders was ik de schoolvakanties kwijt, die ik samen met Paul in Duitsland of hier doorbracht. Ik bleef als liefhebber actief in de toneelwereld – op school en in diverse amateurgezelschappen, zij het vooral Vooruit Deinze – maar ook andere interesses kregen ruimte: film, fotografie, reizen... Ik geef trouwens nog altijd voordrachten of breng poëzie.

In 2000 zijn we Marcel tegengekomen, en is een nieuw drievrond ontstaan. Zo kwam de schilderkunst erbij, die noch Paul, noch ikzelf kende. Bijna zeven jaar geleden is Paul overleden. Daar hebben we het allebei nog lastig mee. Alle dagen spreken we nog over hem, of ontmoeten we iets dat we samen hebben gedaan.”

Bart Hellinck

(1) Over de relatie van Gilbert en Paul verscheen in 1999 al een artikel in nummer 37 van het tijdschrift Zizo.

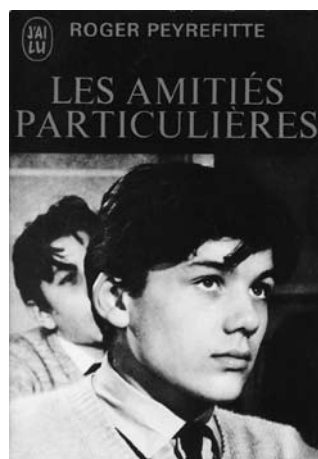
homosexualité, cinéma et société de 1960 à 1971

regards croisés de
critiques cinématographiques

Aujourd'hui, l'homosexualité est présentée comme trouvant sa place dans la société. En effet, elle apparaît dans les médias, des films mettent en scène des histoires d'amour homosexuelles, elle dispose même d'un jour spécifique pour fêter la fierté d'être homosexuel(le)s, la Gay Pride. Toutefois, comme on a pu le voir récemment en France, le débat est loin d'être clos car les gays et les lesbiennes subissent encore des discriminations. Pourtant, la situation des homosexuel(le)s a changé par rapport à la deuxième moitié du XXe siècle, et cela se voit au travers du cinéma où l'homosexualité n'est plus un sujet tabou. Le regard porté sur la thématique homosexuelle au cinéma, lui aussi, a changé.

Ce constat m'amène au sujet de cet article. Sujet qui est parti d'une question. En 1981, le film

'Cruising' sort sur les écrans de cinéma. Il met en scène une enquête policière qui se déroule dans le milieu sadomasochiste gay. L'histoire est trash et les homosexuel(le)s manifestent pour que ce film soit retiré des salles de cinéma car il met en scène une mauvaise image de l'homosexualité. Aujourd'hui pourtant, des blogs gays le décrivent comme un excellent thriller. Pourquoi cette différence de regard? Et, qu'est-ce que cela révèle du changement de la place de l'homosexualité dans la société?

Pour répondre à ces questions, nous allons nous plonger dans la décennie soixante en Belgique. À leur manière, les années soixante et la Belgique sont intéressantes pour apporter des éléments de réponses. Cette décennie parce qu'elle est une période de changement. Elle débute, en France, avec l'amendement Mirguet, qui pénalise l'homosexualité au même titre que la prostitution et l'alcoolisme, et se termine par la création du Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire. Si c'est la France qui définit le cadre temporel de ce travail, c'est parce que cet article est une synthèse de mon mémoire que j'ai remis en 2012.(1) Le cadre spatial y était plus vaste car j'y analysais la place de l'homosexualité en France et en Belgique. Toutefois, pour cette revue-ci, qui est une revue belge, je m'attarderai essentiellement sur la situation en Belgique. Néanmoins, lorsqu'une comparaison sera nécessaire, je parlerai de la France. La Belgique est intéressante parce qu'elle se trouve au carrefour de plusieurs cultures nationales et connaît, à ce titre, plusieurs influences

culturelles. Mais les années soixante à elles seules ne nous permettront pas de répondre à nos questions. De fait, il faut, pour ce faire, trouver des films qui marquent la culture homosexuelle aujourd'hui afin de confronter le regard actuel avec celui de l'époque.

présentation des sources

Cette idée du chassé-croisé m'amène à la question des sources. Pour cibler des films qui marquent la culture homosexuelle d'aujourd'hui, je me suis tournée vers des blogs gays et lesbiens. Ils sont au nombre de deux. Le premier s'intitule Les Toiles Roses (<http://lestoilesroses.over-blog.com/>). S'adressant plutôt à un public gay, il propose des articles à la

fois culturels et politiques.

Il va également chercher ses critiques de films sur d'autres blogs, généralement gays. Le deuxième s'intitule Univers-L.com (<http://www.univers-l.com/>). S'adressant exclusivement à un public lesbien, il propose plutôt des articles culturels. Là, j'ai pu trouver des films mais aussi des critiques de ces derniers, me permettant alors d'analyser le regard porté aujourd'hui sur ces films d'hier. Forte de

ces informations, je me suis ensuite tournée vers les revues de cinéma belges ('Amis du film et de la télévision', 'Film', 'Film en Télévision') et vers ce qu'elles disaient de ces films à l'époque de leur sortie. Enfin, ces deux types d'informations regroupées permettent de croiser et mettre en relief le regard porté sur l'homosexualité durant ces deux périodes.

de 1960 à 1964 :
l'homosexualité honnie

Au début des années soixante, la thématique de l'homosexualité au cinéma n'est pas la bienvenue. Elle est soit soumise à un fort tabou ou est le symbole du mal absolu. Et c'est bien dans ces optiques qu'apparaissent quatre films cités par les blogs. En ce qui concerne 'The loudest whisper' ('The children's hour' dans la version originale), paru en 1962 et réalisé par William Wyler, et 'The servant', paru en 1964 et réalisé par Joseph Losey, l'homosexualité est associée à une perversion. En effet, c'est bien sous ce jour que les revues en parlent. Toutefois, l'origine de la perversion est fort différente entre ces deux films. Pour 'The loudest whisper', c'est la société et sa pression sur le personnage

homosexuel qui est malsaine et mène alors au drame.(2) Mais pour 'The servant', c'est l'homosexualité du serviteur, qui perverti le maître ainsi que le rapport de classe, qui est malsaine. Cette nuance se ressent fort dans la différence d'accueil que les revues réservent aux deux films. En effet, le premier film passe quasiment inaperçu alors que le deuxième est salué par la critique. Cela étant, comme l'origine de la perversion est différente, les discours le seront aussi. C'est dans 'Film en Televisie' que nous retrouvons ces derniers. Pour 'The loudest whisper', la revue considère que c'est une rumeur d'homosexualité lancée par une "pervers meisje" qui entraîne le drame.

L'homosexualité n'est donc envisagée que dans l'optique de la rumeur qui l'a créée. Pour 'The servant', la dimension homosexuelle est bien présente dans les discours car elle est l'élément de perversion du film. En effet, c'est "een duivels perverse huisknecht" qui, par son comportement, entraîne une relation malsaine entre le maître et le serviteur. Mais, les blogs parviennent à faire une réinterprétation positive de ces films. Ainsi, Univers-L.com voit en 'The loudest whisper' une démonstration des drames que peut entraîner l'outing. Pourtant, 'Film en Televisie' ne voyait que la rumeur et non la dimension homosexuelle. Quant à Les Toiles Roses, il considère que 'The servant', loin d'être une relation malsaine entraînée par la perversité du serviteur, démontre bien les tensions qui peuvent exister quand l'homosexualité n'est pas assumée, dénonçant alors les pressions qui existent dans les années soixante sur cette dernière. Ainsi, ces films dramatiques permettent aujourd'hui une réinterprétation positive, en construisant un regard critique quant à la place de l'homosexualité dans la société de l'époque.

Avec 'Les amitiés particulières', paru en 1964 et réalisé par Jean Delannoy, l'homosexualité est mise sur le devant de la scène. Mais l'on peut voir à la réaction des revues et du monde catholique que ce sujet passe difficilement au cinéma et est encore fort tabou. En effet, l'Office Catholique International du Cinéma (O.C.I.C.)(3) a fait pression sur la productrice du film pour qu'il ne sorte pas dans les salles. L'on assiste là toutefois à une bataille franco-française car la commission de présencure avait autorisé sa sortie. En fait, cette dernière est laïque et ne voit pas d'inconvénient à ce qu'une histoire homosexuelle soit mise en scène dans un collège jésuite. Cela plaît moins à l'O.C.I.C. évidemment. Ce que confirme 'Film' en déclarant: "[hij is] sterk antiklerikaal getint". (4) Aussi, si en France le film a entraîné de nombreuses réactions, en

Belgique les revues commentent essentiellement la relation de profonde amitié entre les deux jeunes écoliers. La dimension homosexuelle apparaît en filigrane dans les discours.(5) Les Toiles Roses voit bien la thématique homosexuelle du film, et dénonce alors les pressions qu'exerce l'Église sur l'homosexualité tant dans la société qu'au cinéma. Ici aussi, les blogs développent un regard critique quant à la place de l'homosexualité dans la société de l'époque.

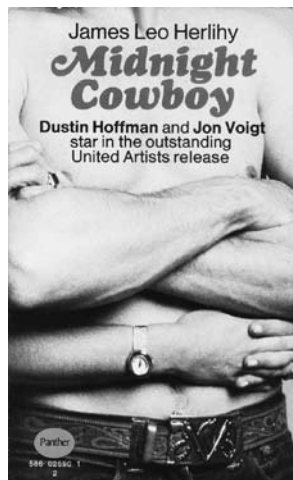
'Spartacus', qui sort en 1961 et est réalisé par Stanley Kubrick, est un entre-deux. En effet, la scène qui fait référence à l'homosexualité a été censurée en France et aux États-Unis. Toutefois, dans le chef du scénariste, Dalton Trumbo, l'homosexualité est un moyen pour mettre en scène les vices et la perversion du pouvoir romain. Le scénariste avait été victime du Maccarthisme en 1947 et cherche alors à dénoncer, au travers des personnages Romains, les abus du pouvoir contemporain. C'est le cas de la scène du bain où le Romain Crassus déclare à son esclave Antoninus qu'il n'y a rien d'amoral à aimer à la fois les hommes et les femmes. Parce que l'homosexualité est un sujet tabou et censuré à l'époque, elle apparaît au travers d'une métaphore sur l'égalité préférence de Crassus des huitres et des escargots. Mais avec la fin de cette séquence, l'on peut voir que les avances de ce dernier envers Antoninus relèvent moins de l'homosexualité que de son désir de possession. Car il déclare "Là, mon garçon, c'est Rome... La puissante, la majestueuse... Nul ne peut résister à Rome... Et moins encore un jeune garçon. Il faut la servir, courber la tête devant elle, ramper à ses pieds, il faut l'aimer". Et, alors que cette scène n'est pas censurée en Belgique, c'est bien sous ce jour que les revues voient 'Spartacus'. 'Film en Televisie' y voit un "Historische show met een boodschap". Elle y décrit un film qui retrace, dans une perspective morale, voire chrétienne, la lutte des esclaves pour leur liberté contre l'oppression et la barbarie des mœurs païennes des Romains. Il n'est pas fait mention de la fameuse scène. Mais aujourd'hui, les blogs ne le voient pas sous ce jour. Pour Les Toiles Roses, 'Spartacus' est traversé d'un bout à l'autre par une dimension homosexuelle et dénonce l'opprobre moral qui s'abat sur l'homosexualité. Ainsi, l'aspect subversif du film est passé au travers des âges et peut offrir aujourd'hui des possibilités de réinterprétation positive pour les homosexuel(le)s.

de 1968 à 1971, réalisateurs hétérosexuels : l'homosexualité explicite

Entre 1964 et 1968, les blogs ne citent aucun film. C'est donc à partir de 1968 que nous recommençons notre analyse. À partir de ce moment, l'homosexualité devient plus explicite au cinéma mais, dans le chef des réalisateurs hétérosexuels ou du moins vu comme tel, elle peut garder la dimension de perversité que nous avons vue ci-dessus. C'est particulièrement le cas pour 'Les biches', paru en 1968 et réalisé par Claude Chabrol, et 'The sergeant', paru en 1969 et réalisé par John Flynn. En effet, il s'agit à nouveau d'histoires dramatiques avec une fin tragique. Toutefois, l'homosexualité perd, dans ces films, son statut de mal absolu. Pour 'Les biches', c'est un milieu et sa richesse qui est pervers. Et, à l'inverse de 'The loudest whisper', l'homosexualité ne doit plus se cacher derrière une autre thématique telle que la rumeur.

Pour 'The sergeant', il y a à nouveau un rapport hiérarchique dans lequel un sous-officier tombe amoureux de son subordonnée. Toutefois, à la différence de 'The servant', l'homosexualité n'y est pas vue comme une perversion qui corrompt les hommes, mais plutôt comme une maladie qui perverti l'homme qui en est atteint. Ces nuances dans la représentation de l'homosexualité se ressentent fort dans les propos tenus par les revues. Si 'Les biches' passe relativement inaperçu à l'époque de sa sortie, 'Film', la seule revue qui s'exprime sur ce dernier, le fait de manière surprenante car elle déclare: "De liefde, welke vorm die ook aanneemt, is één van de meest verheven menselijke gevoelens. Ik begrijp dan ook niet hoe men iets ongezonds of vies kan vinden in de liefde tussen twee mensen van hetzelfde geslacht. Het is niet omdat de meerderheid van mensen heteroseksueel is, dat wij moeten besluiten dat elke andere vorm van seksualiteit abnormal is."(6)

'Film' appuie ensuite cet argument en parlant d'études qui ont démontré la diversité de la sexualité dans la société et va même plus loin en critiquant ensuite la censure qui s'abat sur la thématique de l'homosexualité en Belgique. 'The sergeant', quant à lui, est commenté par 'Amis du film et de la télévision' ainsi que par 'Film en Televisie'. Et, il existe une nuance d'interprétation entre ces deux revues. La première déclare que cette "écrasante puissance est rongée par un cancer intérieur qui finit par lui rendre les yeux troubles et le met au ban de l'humanité".(7)

Pour cette revue donc, 'The sergeant' est l'histoire d'un homme qui, derrière le masque de la virilité, est rongé par une maladie, le poussant vers la solitude et le suicide. Toutefois, 'Film en Televisie' y voit une nuance intéressante. Ainsi, pour cette revue: "autoritair en stug. Heel vlug wordt hij [le sergent] aangetrokken door een mooie, gedistingeerde, jonge soldaat [...] een homofiele vriendschap, wortelend in gevoelens van eenzaamheid en behoefte aan tederheid en begrip, staat centraal". (8) Pour cette revue donc, le sentiment du sergent est partagé par le jeune soldat, et c'est la complexité de l'histoire qui s'en suit qui mène le personnage homosexuel au suicide. Avec ces deux films, nous pouvons constater qu'il existe, en Belgique, des disparités.(9) En effet, les voisins du sud, la France, et les voisins du nord, les Pays-Bas, n'acceptent pas de la même manière l'homosexualité. Les deuxièmes étant bien plus accueillants que les premiers en cette fin des années soixante. Il est donc probable que cela influence les propos des revues belges, particulièrement pour la revue 'Film' dont le siège est à Anvers, mais qui possède également des bureaux à Amsterdam. Quoi qu'il en soit, l'homosexualité ayant perdu son statut de mal absolu, les blogs peuvent se réapproprier ces histoires telles quelles, commentant alors la décadence d'un milieu ou le mal être qui naît du refoulement de ses sentiments. 'Satyricon' sort en 1970 et est réalisé par Federico Fellini. Seules les revues françaises en ont commenté la dimension homosexuelle. C'est pourquoi, nous toucherons un mot des discours de ces dernières avant de revenir sur les revues belges. Si je me permets ce petit détour c'est parce que les revues de cinéma françaises, par leurs propos, donnent l'une des raisons pour laquelle l'homosexualité masculine est vue comme une perversion et l'homosexualité féminine comme impossible. Cette raison c'est la notion de virilité. Cette dernière est considérée comme "propre à l'homme, au sexe masculin – Qui témoigne de l'énergie, de la fermeté, de la résolution que la tradition prête au sexe masculin".(10) Les deux principaux protagonistes qui évoluent dans 'Satyricon' sont bisexuels, mais dans leur relation avec les hommes, ils ont un comportement tout différent. Ascylte est un chasseur, c'est lui qui fait les avances et prend les décisions, pas l'inverse. Encolpe, quant à lui, est plus ambivalent. S'il lui arrive de séduire, il peut aussi se laisser docilement épouser par Lychas. Dans leurs propos, les revues critiquent le personnage d'Encolpe pour cette raison. Pour certaines d'entre elles, c'est cette ambivalence qui a entraîné la perte de sa virilité et l'a rendu impuissant. Ainsi, à la fin des années soixante, l'homosexualité peut donc apparaître de manière explicite au cinéma. Mais pour ne pas être vue de manière négative, elle ne doit pas égratigner la notion de virilité. L'apparition d'un troisième personnage appuie cette approche car Giton, qui a été l'amant d'Ascylte et d'Encolpe, est décrit de manière méprisante et son comportement est associé à celui d'une femme, comme non viril donc. Ainsi, en raison de l'importance de la notion de virilité, un homme, bisexuel, qui se laisse séduire par un autre est déconsidéré et une relation entre femmes est vue comme impensable, comme certaines revues françaises le déclarent pour 'Les biches'. Et si un homme veut refouler un désir homosexuel, il le fait derrière le masque de la virilité, comme c'est le cas dans 'The sergeant'. Les revues belges se sont

essentiellement arrêtées sur la description du monde préchrétien mis en scène dans 'Satyricon'. Monde qui est un miroir de notre époque et dont chacun peut en tirer une morale. Les Toiles Roses, quant à lui, décrit le plaisir de voir une histoire où les amours homosexuelles sont vécues de manière naturelle.

de 1968 à 1971, réalisateurs homosexuels : l'homosexualité s'affirme

Avec les réalisateurs homosexuels, ou du moins vu comme tel, l'homosexualité tient une toute autre place que dans les films vus ci-dessus. En effet, non seulement l'homosexualité devient plus explicite à partir de 1968, mais, ici, cette thématique s'affirme et peut prendre une tournure subversive. C'est particulièrement le cas pour 'Teorema', paru au début de l'année 1969 et réalisé par Pier Paolo Pasolini, car l'homosexualité y détruit la structure familiale traditionnelle. Le film raconte l'histoire d'une bonne famille bourgeoise qui accueille un jeune étudiant. Ce dernier séduit et couche avec chaque membre de la famille. Les fécondant alors spirituellement, le jeune homme fait exploser la structure et les valeurs familiales. Homosexualité, marxisme et christianisme, voilà un théorème explosif. Pourtant, il sera primé par l'O.C.I.C. C'est 'Film en Télévision' qui nous révèle que l'O.C.I.C. de 1968 cherche à ne plus être celui de 1964: "in deze tijd van kontestatie [sic] mag ook het O.C.I.C. wel eens aan het kontesteren [sic] gaan!" (11) La dimension mystique et la figure du réalisateur, Pier Paolo Pasolini, expliquent beaucoup l'accueil réservé au film en Belgique ainsi que le regard porté ensuite sur l'homosexualité dans 'Teorema'. En effet, l'on nous présente principalement un film chrétien mis en scène par un réalisateur subtil, complexe, et ambigu, l'ensemble devenant, comme le déclare la Commission de sélection belge, "très équivoque et heurtera plus d'un spectateur, même si l'histoire se présente comme une parabole et une attaque contre les fausses valeurs". (12) Et, c'est dans cette optique que 'Film en Télévision' parle de l'homosexualité dans 'Teorema': "Teorema is ongetwijfeld de meest afgewerkte film van Pasolini tot op heden en daardoor ook de meest efficiënte in zijn afbraak van de bourgeois-mentaliteit, in zijn ontluistering van de seksuele taboes [...] van de westerse, kristelijke [sic] en kapitalistische maatschappij [...] de vader door zijn fabriek aan de arbeiders te schenken en zijn (vroeger latente) homofiele neigingen te volgen". (13) Ainsi, l'homosexualité est associée aux dimensions chrétiennes et marxistes de 'Teorema' et est, à ce titre, hautement subversive. Ici, Les Toiles Roses tient le même discours que les revues mais contrairement aux autres films, le blog a été chercher sa critique sur un blog qui ne cible pas un public homosexuel. Et donc, à part signaler que Les Toiles Roses considère ce film important pour la culture gaye, nous ne pouvons en dire plus.

Avec les films de John Schlesinger, l'homosexualité s'affirme et apparaît comme un élément naturel de la vie. Avec 'Midnight cowboy', paru à la fin de l'année 1969, et 'Sunday, bloody sunday', paru en 1971, celle-ci se voit intégrée de manière toute naturelle dans l'histoire des protagonistes. Au vu des réactions qu'entraîne la sortie du premier, l'on peut constater que de nets changements se sont produits dans la société et au cinéma. Car 'Midnight cowboy', pourtant classé X, obtient l'Oscar du meilleur film. Il est également, lui aussi, primé par l'O.C.I.C. Pourtant, le film est une condamnation acide du rêve américain et le héros a des relations homosexuelles. L'on peut donc constater que l'industrie du cinéma a changé en 1968, et les changements de société ne sont pas étrangers à ce phénomène. De fait, comme le signale la revue 'Film': "Men zou warempel gaan geloven dat het kontestatie-virus [sic] ook Hollywood – het traditionele bastion van de Amerikaanse 'way of life' – heeft aangetast. Hollywoods ontdekking dat de kontesterende [sic] jongeren kunnen rekenen op de sympathie van een niet onaanzienlijk deel van het bioskooppubliek". (14) Ainsi, la situation de 'Midnight cowboy' est toute différente de celle de 'Spartacus' car l'homosexualité peut apparaître à l'écran. 'Sunday, bloody sunday' surfe sur ce renouveau dans la société. En effet, l'homosexualité y est plus présente car c'est l'histoire d'un triangle amoureux. Toutefois, si des changements sont effectivement survenus dans la société et au cinéma, la réaction des revues belges envers ces deux films sera fort différentes. Seule 'Film' commente l'homosexualité dans 'Midnight cowboy' et elle l'associe aux changements décrits ci-dessus: "Kortom: 'Midnight cowboy' is en blijft in de éérste plaats een publiekfilm [sic]. Dat hij een realiteit wil tonen die enkele jaren terug nog strikt taboe was, is ongetwijfeld een winstpunt". (15) Ce film est donc très bien accueilli par cette revue, ce qui est moins le cas pour 'Sunday, bloody sunday'. Ce dernier est commenté dans la revue belge francophone 'Amis du film et de la télévision' et deux avis opposés s'y côtoient. Si la Commission de sélection belge décrit un film poignant et plein d'humanité, un autre article le décrit comme une nouvelle horreur de son époque: "On étudie tant de monstres, on fait tant de héros comme ceux de 'Bloody Sunday' que l'homme de bien, l'honnête homme d'autrefois devient lentement un monstre". (16) La revue francophone constate donc

les mêmes changements que signale 'Film', mais ne les accueille pas nécessairement de la même manière. Le regard que portent les blogs sur ces films est intéressant. Pour 'Midnight cowboy', l'on constate une différence de regard entre aujourd'hui et hier car Les Toiles Roses explore que le film ait été classé X et voit là un frein aux représentations de l'homosexualité de la part de l'Amérique puritaine. Pourtant, le fait que ce film classé X ait remporté un Oscar et soit destiné au grand-public est une véritable révolution par rapport au début des années soixante. Pour 'Sunday, bloody sunday', Les Toiles Roses décrit l'émotion qu'il y a à voir un film qui montre "sans tricher un fait naturel de la vie".

'Flesh', quant à lui, est un entre-deux. En effet, l'homosexualité y est présentée comme un élément naturel de la vie, mais est en même temps très subversive car on y suit la journée d'un prostitué. C'était déjà le cas pour 'Midnight cowboy', mais ici la sexualité est montrée de manière crue. Produit en 1968 aux États-Unis, seule une revue française parle de ce film. N'apportant aucun élément de contextualisation pour cet article, nous ne nous arrêterons pas dessus. Nous n'effectuerons donc pas non plus un chassé-croisé avec les blogs. À ce titre, c'est bien plus le milieu dans lequel 'Flesh' a été produit qui nous intéresse. Car ce film est réalisé par Paul Morrissey dans le milieu du cinéma indépendant américain, dit underground, et est produit par Andy Warhol. S'il est intéressant de parler de ce milieu artistique c'est parce qu'il a participé à des changements au cinéma et dans la société. Le cinéma car il se construit en parallèle de la grosse machine de production qu'est Hollywood. Ne subissant pas les mêmes contraintes, il peut alors se permettre de porter de nouvelles thématiques à l'écran, et de le faire comme il l'entend. La société car de nombreux "transsexuels, travestis, bisexuels et homosexuels se retrouvaient au sein de la Factory" (17), lieu de production du cinéma underground. Ce dernier se construit donc dans un contexte de radicalisation et de visibilité de la culture citadine gaye. C'est d'ailleurs en cette fin des années soixante qu'éclateront les révoltes de Stonewall, dont la Gay Pride marque le jour anniversaire.

c o n c l u s i o n

Plus l'on se rapproche de l'année 1971, plus les réactions par rapport aux représentations de l'homosexualité se font jour. Cette dernière est montrée de manière de plus en plus explicite au cinéma. D'abord taboue et signe de perversion, au fur et à mesure que l'on avance dans les années soixante, l'homosexualité devient une thématique qui s'affirme et prend même parfois une tournure subversive. La société change et le cinéma hollywoodien finit par prendre le train en marche. Mais parfois, c'est le cinéma qui lance le train puisque le milieu underground a posé les jalons de certains changements de société.

Les revues de cinéma belges ont généralement suivi et accepté les représentations qui étaient faites de l'homosexualité. Là où cette dernière était signe de perversion, elle était commentée comme telle, même chose si elle était accompagnée d'une dimension mystique et marxiste. Les revues belges ont donc avancé avec leur temps, mais n'ont pas subi les mêmes influences: les revues belges néerlandophones font généra-

lement preuve d'une meilleure acceptation de l'homosexualité que les revues belges francophones, et cela se voit fort avec la revue 'Film'. Depuis les années soixante, la place de l'homosexualité dans la société a changé et cela se voit au travers des critiques proposées par les blogs. En effet, pour le début de cette décennie, ces derniers n'ont retenus que le tabou et la censure qui s'abat sur la thématique de l'homosexualité. Au travers des quatre films, les blogs dénoncent une société qui n'accepte pas l'homosexualité. Du reste, il est normal que les blogs n'aient pas retenu la dimension de perversion car l'homosexualité n'est plus considérée comme telle aujourd'hui, et encore moins par les blogs. En effet, elle n'est plus utilisée dans un film pour souligner la perversion d'un personnage, d'un milieu ou d'une société. Et, lorsque les films mettent en scène l'homosexualité de manière explicite et que cette thématique s'affirme au cinéma, l'on constate généralement une rencontre entre les propos des blogs et la mise en scène de l'homosexualité. Ainsi, même si le regard contemporain peut être dur quant à la lenteur des changements, des représentations plus valorisantes apparaissent au cinéma dans laquelle les homosexuel(le)s d'aujourd'hui peuvent se retrouver.

Amélie Roucloux

(1) Roucloux A., Regards croisés sur l'homosexualité dans le cinéma des années 1960 à 1971. Louvain-la-Neuve, UCL, 2012 (master en histoire).

(2) Everett A., Movies and Civil Rights. In: American Cinema of the 1960s – Themes and Variations. New Brunswick, Rutgers University Press, 2008.

(3) Créé en 1928, il avait pour mission de prévenir les spectateurs face aux films qu'il considérait comme amoraux.

(4) E.D.C., Een zonderlinge vriendschap. In: 'Panorama', in: Film (1965) 56/juillet, p. 17.

(5) Comme les revues belges n'apportaient rien de nouveau dans la présentation et dans l'analyse du film, je n'avais pas développé leur point de vue dans mon mémoire.

(6) Janssens R., Les Biches. In: 'De jaren vóór de (Frans) revolutie, of de laatste(?) stuiprekkingen van de vijfde (film)republiek', in: Film (1968) 88/septembre-octobre, p. 11.

(7) J.D., Le Sergent. In: 'On en parle', in: Amis du film et de la télévision (1969) 155/avril, p. 19.

(8) Segers J., The sergeant. In: 'Film van de maand', in: Film en Televisie (1969) 143/avril, p. 24.

(9) Je n'avais pas trop développé ce point dans mon mémoire car je m'intéressais plus à la situation française.

(10) Le petit Larousse illustré (2008).

(11) Segers J., Teorema - een opzienbarend werk merkwaardig in zijn lapidaire en filmische expressie. In: 'Dossier Teorema', in: Film en Televisie (1969) 144-145/mai, p. 3.

(12) Commission de sélection belge, Valeur morale. In: 'Théorème', in: 'Revue des films du mois', in: Amis du film et de la télévision (1969) 156-157/mai-juin, p. 28.

(13) Mees L., Teorema. In: 'Dossier Teorema', in: Film en Televisie (1969) 144-145/mai, p. 6.

(14) RV, Midnight Cowboy. In: 'Panorama', in: Film (1970) 104/avril-mai, p. 18.

(15) Loc. cit.

(16) P.L., Un dimanche comme les autres. In: 'On en parle', in: Amis du film et de la télévision (1971) 187/décembre, p. 14.

(17) Tamagne F., Mauvais genre? Une histoire des représentations de l'homosexualité. Paris, La Martinière, 2001, p. 207.

“nu is dat allemaal anders” – of toch niet?

e e n a n a l y s e v a n
c o m i n g - o u t p r a k t i j k e n
e n m a a t s c h a p p e l i j k e
b e s p r e e k b a a r h e i d v a n
l e s b i s c h e v r o u w e n v a n
1 9 7 0 t o t n u (1)

In dit onderzoek werden zestien vertellers geïnterviewd in verband met hun coming-outervaringen. Twee vrouwen werden geboren in 1947, waarna telkens drie vertellers uit de jaren '50, '60, '70 en '80 getuigden. Ten slotte namen ook twee lesbische vrouwen uit de jaren '90 deel aan het onderzoek. Op deze manier kon de evolutie van coming-outpraktijken geschetst worden, gerelateerd aan de evolutie van de maatschappelijke bespreekbaarheid en zichtbaarheid van lesbische vrouwen. Tijdens de interviews vertelden deze vrouwen over de manier waarop ze zich bewust werden van hun lesbische gevoelens, tegenover wie ze hun geaardheid voor de eerste keer onthulden en hoe ze dit aanpakten. Daarnaast werd er ook veel belang gehecht aan de manier waarop hun naaste en minder nabije omgeving op hun coming-out reageerden. Aangezien slechts een klein aantal vertellers aan het woord kwam, ijverde dit onderzoek er niet naar om veralgemenende stellingen met betrekking tot de ruimere lesbische gemeenschap te poneren. De focus ligt immers op de mondelinge geschiedenis, waarbij het zwaartepunt van de aandacht bij het persoonlijke verhaal van de verteller ligt. Wel wordt binnen de onderzoeksgroep gekeken naar onderlinge verschillen tussen de generaties.

v o o r n a a m s t e r e s u l t a t e n
Coming-out is het resultaat van een complex identiteitsvormingsproces, waaraan een periode van bewustwording van de – in dit geval – lesbische gevoelens en niet-heteroseksuele identiteit vooraf gaat. Door bijna alle getuigen werd de coming-out dan ook als een mijlpaal in hun leven beschouwd, al wekt dit de indruk dat coming-out een afgebakend moment in hun leven was. Dit is het in het geheel niet: bij het ontmoeten van nieuwe mensen moet steeds opnieuw de afweging gemaakt worden of de persoon al dan niet kleur bekent. Dit is zo voor zowel de jongere als de oudere vertellers. Een andere gelijkenis die doorheen de verschillende leeftijdscategorieën optrad, is het *tomboy*-gedrag. De meeste getuigen droegen op jonge leeftijd niet graag rokjes, speelden liever samen met jongens en hadden een voorkeur voor ruigere spelletjes. Zo vermeldden verschillende vertellers hun passie voor sport (voetbal en volleybal) of hun favoriete naschoolse activiteit: tegen vriendjes racen op hun BMX. In de psychologische literatuur wordt over dit *tomboy*-gedrag benadrukt dat dit eveneens bij heteroseksuele vrouwen wordt vastgesteld en dus niet als voorbode van een latere lesbische geaardheid kan worden beschouwd.

Een verschil tussen de verschillende generaties is de leeftijd waarop de vrouwen zich bewust werden van hun lesbische geaardheid. De oudere vertellers waren immers meestal ouder op het moment dat ze hun lesbische gevoelens gewaarwerden dan de jongere lesbische vrouwen. Uit een analyse van de bespreekbaarheid van (homo)seksualiteit in zowel het gezin als de samenleving bleek dat de taboesfeer die tot ongeveer de jaren negentig rond homoseksualiteit hing, ervoor zorgde dat deze oudere vrouwen niet wisten wat 'lesbisch zijn' was. Ze waren zich er

niet van bewust dat het mogelijk was om verliefd te worden op iemand van hetzelfde geslacht. Marie-Thérèse (°1959) verwoordde deze onwetendheid heel treffend: “Ja, ge voelt wel dat daar iets is maar ge kunt dat niet definiëren omdat ge dat niet kent”. Dit is eveneens één van de verklaringen waarom vrouwen als Chris (°1947) en Petra (°1968) kozen voor een maatschappelijk aanvaarde heteroseksuele relatie, ondanks hun ontluikende lesbische gevoelens op reeds jonge leeftijd.

De bewustwording van de lesbische gevoelens leidde dus zeker niet altijd tot een coming-out, vooral niet bij de oudere vertellers. Bij sommigen (Chris, °1947 en Marie-Thérèse, °1959) zat er zo'n twintig jaar tussen het moment dat ze beseften dat ze lesbisch waren en het moment dat ze er voor de eerste keer voor uitkwamen. De manieren waarop deze vrouwen hun geaardheid geheim hielden en de manieren waarop ze hun coming-out aanpakten, verschilden ook onderling.

Zo kwamen er twee vormen van geheimhouding aan bod tijdens de interviews, waarvan de eerste *passing* is: een vorm van absolute geheimhouding, waarbij de lesbische vrouw haar naaste omgeving een heteroseksueel masker voorhoudt. Zo ging Marie-Thérèse met haar partner op bezoek bij haar ouders, waarbij ze deze in de waan liet dat die vriendin “een vriendin was die ze uit de Ziekenzorg kende”. De andere vorm van geheimhouding die tijdens de interviews naar voren kwam, is de *counterfeit secrecy* of de schijngeheimhouding. Deze vorm van geheimhouding houdt in dat de lesbische persoon er aanvankelijk van overtuigd is dat ze slaagt in haar opzet om haar naaste omgeving het heteroseksuele masker voor te houden. Na verloop van tijd blijkt echter dat deze mensen haar maskerade doorzien, waarop beide partijen de fictie onderhouden dat ze niét op de hoogte zijn. Zo vertelde één van de oudste vertellers, Chris (°1947), dat ze haar moeder nooit had verduidelijkt hoe ze zich tot haar eerste partner – met wie ze dertien jaar samen was – verhiel. Achteraf bleek haar moeder toch begrepen te hebben dat ze een lesbische relatie hadden, aangezien ze de ondertussen ex-vriendin niet in het rusthuis wilde ontvangen.

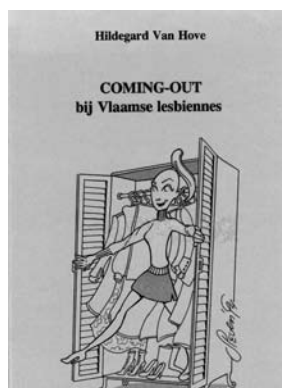
De overgang van geheimhouding naar coming-out wordt gevormd door de non-verbale coming-out. Deze kan op zijn beurt op twee manieren aangepakt worden: *giving off cues* en *giving cues* – respectievelijk een onbewuste en een bewuste coming-out. Bij het *giving off cues* geeft de lesbische vrouw onbewust hints via haar uiterlijk, namelijk haar kledij en gedrag. Ook door het regelmatig omgaan met lesbiennes die wel *out* zijn zendt zij onvrijwillig boodschappen over haar eigen geaardheid uit. Dit vormt opnieuw een hindernis in het coming-outproces: enerzijds wil de lesbienne wel aansluiten bij haar lesbische vriendenkring, waar ze zich het meest thuis voelt en ten volle haar nieuwe lesbische identiteit kan ontdekken en ontplooiën. Anderzijds is ze echter als de dood om haar lesbisch geheim te verklappen door met deze mensen op te trekken.

De andere vorm van non-verbale coming-out is het *giving cues*. Deze hints worden eveneens via het uiterlijk gegeven en vereisen vaak een zekere voorkennis (*gay lore*) om de signalen op te vangen.

Verschillende van de vertellers droegen een periode lang enkele uiterlijke kenmerken waarmee ze hun lesbische geaardheid wilden bekend maken: een regenboogparaplu, kettinkjes met een dubbele bijl (de labrys), oorbellen met twee verweven vrouwensymbolen, etc. Dit dragen van uiterlijke 'lesbische kenmerken' is eigen aan de oudere getuigen, de jongeren reageerden eerder lacherig wanneer hen deze vraag werd gesteld.

o p h e t w e r k

Deze manier van non-verbale coming-out kan bijvoorbeeld toegepast worden in het professionele leven: indien een lesbische vrouw vermoedt dat één van haar collega's lesbisch is, kan ze zich aan de hand van deze *cues* en met behulp van de eventuele *gay lore* bij deze collega non-verbaal outen. De meeste getuigen waren of zijn er echter niet op gebrand om zich te outen op hun werk. Uit eerder gevoerd onderzoek in Nederland(2) bleek dat tussen de jaren 1920 en 1960 de angst voor ontslag en carrièrebelemmering als gevolg van een outing niet ongegrond was. Lesbische vrouwen outten zich dus het liefst niet op de werkvloer. Bij de vertellers uit dit onderzoek, waarbij de focus op de periode tussen 1970-2013 ligt, blijkt dat ook hier de angst voor mogelijk ontslag ervoor zorgt dat de vrouwen zich niet outen. Enkel de oudere lesbiennes, die – zoals eerder vermeld – allen een meer activistische instelling hebben, outten zich op hun werk. Toch gaven ook zij aan dat deze coming-out geen evidentie is of was: verschillende vrouwen beschouwden hun coming-out als een risico voor hun professionele leven en gaven aan dat ze zich hiermee opportuniteiten konden ontzeggen. Hun activisme ligt

dan net in de weigering voor een homofobe werkgever te werken. Een concreet voorbeeld van carrièrebelemmering gaf Lut (°1956) uit haar leven als fabrieksarbeidster in de jaren zeventig. Haar baas achtte het, ondanks zijn mening dat ze te intelligent was voor het werk dat ze deed, onmogelijk om haar te promoveren tot ploegleider omdat ze op vrouwen viel. Hij vreesde immers dat ze daardoor bepaalde vrouwen meer zou bevoordelen dan anderen. "Later dacht ik natuurlijk: dat had ik ook tegen hém kunnen zeggen, hè", merkte Lut terecht op tijdens het interview. Ook de jongere vertellers blijven voorzichtig met hun coming-out op het werk, ondanks een toegenomen bespreekbaarheid in de samenleving.

Deze maatschappelijke context had minder invloed dan het soort beroep dat de getuigen uitoefenden en de gehanteerde bedrijfsfilosofie bij hun werkgever. Zij die met klanten werkten, bleken immers minder geneigd om zich te outen dan zij die in de (naar hun mening *open-minded*) sociale sector zijn tewerkgesteld. Verder onderzoek met vrouwen uit verschillende leeftijdscategorieën en verschillende beroepscategorieën zou meer inzicht in de moeilijkheden bij coming-out op het werk kunnen bieden.

Het onomkeerbaar doorbreken van de geheimhouding, op het werk of ten opzichte van vrienden en familie, wordt uiteindelijk gedaan met de verbale coming-out. De vertellers hadden zo hun eigen manieren om hun coming-out aan te pakken: de meesten outten zich via een persoonlijk gesprek met hun ouders, familie of vrienden, terwijl sommigen hun toevlucht zochten in minder directe communicatiemediën, zoals sms of het chatprogramma MSN Messenger. Dit is een tendens die we enkel bij de jongeren zien: de ouderen konden immers nog geen gebruik maken van het internet in de periode waarin ze zich outten. Wat dan weer eigen is aan de oudere getuigen, is dat ze hun coming-out ook gebruiken om een statement te maken. Dit doen ze meestal uit frustratie om de onwetendheid die ze zelf ervaren hebben in hun jong volwassen leven. In dit onderzoek waren bijna alle oudere vertellers lid van een lesbiënevereniging. Het waren ook deze leden die via hun coming-out een statement wilden maken. Dit wil niet zeggen dat alle oudere vrouwen activistisch zijn: bij het werven van gesprekspartners kwam de grootstetrouwghoudendheid immers van de oudere lesbische vrouwen. Ook hier lijkt het homofobe klimaat waarin de oudere getuigen opgroeiden nog een rol te blijven spelen.

communicatiemedi

De net aangehaalde communicatiemedi (waaronder MSN en sms) speelden niet enkel in de coming-out van de vertellers een rol. Uit de analyse bleek dat ze nog twee andere belangrijke functies hebben in het identiteitsvormingsproces van lesbische vrouwen: ze helpen bij het zoeken naar een partner en ze vergemakkelijken de zoektocht naar informatie en aansluiting bij een lesbische subgemeenschap. Doorheen de interviews is bovendien de evolutie in deze communicatiemedi te ontwaren: zo zien we de annonces waarmee de ouders van Vie (°1947) in 1965 nog een geschikte huwelijkskandidaat voor hun dochter zochten, evolueren naar 'een lesbische variant', waarmee Petra (°1968) in 1998 op zoek gaat naar contact met andere lesbische vrouwen. Ten slotte zien we ook de digitale vorm van deze annonces opduiken omstreeks 2004, wanneer Marie-Thérèse (°1959) ingaat op een zoekertje op de website van de Leuvense lesbiennevereniging Labyrint. Voor de jongere getuigen bleken het chatprogramma MSN Messenger en de sms-diensten van groot belang in het zoeken van aansluiting bij andere lesbiennes. De technologische ontwikkelingen op het vlak van mobiele telefonie en internet spelen hierbij een niet te onderschatten rol.

Ook in de zoektocht naar informatie speelt de komst van het internet een belangrijke rol. De oudere vertellers dienden zich immers te wenden tot bibliotheken en videotheken, wat voor velen een te hoge drempel vormde. Het uitlenen van lesbische literatuur of films betekende een impliciete coming-out, wat velen afschrikte. Vanaf de jaren zeventig hadden sommige vertellers wel de mogelijkheid om boeken en films te lenen bij het plaatselijke Vrouwenhuis. Verschillende getuigen abonneerden zich ook op een tijdschrift of krantje, zoals de 'Homo- en Lesbiennekrant' of 'Zizo'. Tegenover de manier waarop de jongere vertellers informatie vergaarden, namelijk via internet, zijn deze manieren nog redelijk omslachtig. De uitspraak van Lut (°1956) illustreert dit treffend: "Je kon toen nog niet googelen hè! Vond het toen toch maar!" Dit internet en de hierdoor mogelijk gemaakte ontsluiting van informatie brengen tegenwoordig ook enkele bezorgdheden met zich mee: Petra en An zijn zich erg bewust van het risico op een onvrijwillige coming-out dat hun aanwezigheid op het internet vormt. Communicatiewetenschappers spreken van 'onbedoelde gevolgen van social media-gebruik', waarvan een onbedoelde coming-out op het web een voorbeeld is.

maatschappij

Niet enkel de communicatiemedi kenden een grote evolutie. Ook de bespreekbaarheid en zichtbaarheid van lesbische vrouwen zijn de laatste decennia sterk toegenomen. In de jaren '50 en '60 was de toestand schrijnend: Chris (°1947) werd tijdens haar psychologische studies geleerd dat homoseksualiteit in de groep van de perversiteiten thuishoorde, zoals ook bestialiteit en pedofilie. Tegelijk werd homoseksualiteit ook gemedicaliseerd: reeds sinds het einde van de negentiende eeuw werd het als een ziekte beschouwd. Een voorbeeld hiervan geeft Marie-Thérèse wanneer ze vertelt dat haar homoseksuele oom naar een instelling in Zwijnaarde werd gestuurd om "te genezen van zijn kwaal". De jaren '60 kende bovendien geen openheid naar homoseksualiteit toe: ondanks de hippiegeest van toen, luidde de leuze volgens de vertellers toch eerder

'Make straight love, not war'.

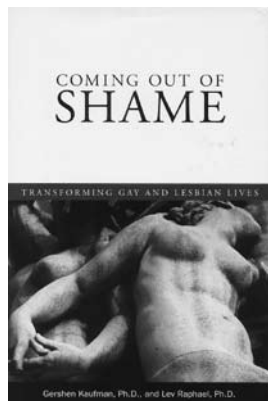
In de jaren '70 treedt er stilaan verandering op: de tweede feministische golf en de hieruit voortvloeiende oprichting van lesbienneverenigingen droegen bij tot het openbreken van het taboe. Toch bleef ook hier homoseksualiteit als een medisch probleem beschouwd worden: toen Luts moeder begreep dat haar dochter lesbisch was, stelde het gezin zich toch even de vraag wat ze konden doen om haar te genezen. Dat is ook de reden waarom haar oudste broer voorstelde om met haar naar de dokter te gaan. Wat wel een groot verschil vormt ten opzichte van de jaren '60 is de grotere openheid van de medische wereld. Het antwoord van de dokter luidde immers: "Vroeger gingen ze het klooster in, en nu gaan ze samen wonen!" Eveneens opmerkelijk aan Luts getuigenis is de outing op zich, die in feite door haar moeder gebeurde. Op 20-jarige leeftijd had Lut een vriend. Samen met hem trok ze op met haar goede vriendin Rita en diens vriendje. Op een avond keerde Lut 's nachts terug van een avondje uit, toen ze haar moeder aantrof in de woonkamer. Die vroeg haar om op te houden met het misleiden van haar vriendje en voor het geluk met Rita te kiezen. Hoewel Lut dit gesprek aanvankelijk als een inbreuk op zichzelf beschouwde, hechtte ze hier op latere leeftijd veel waarde aan. Zij beschouwt het inzicht van haar moeder als een teken van typische "boerenwijsheid" die het geluk van het kind boven de opvattingen van de maatschappij plaatst.

Deze 'boerenwijsheid' werd bovendien niet ingeperkt door het katholieke geloof. Luts gezin was immers een typisch, groot katholiek gezin, waarbij veel waarde werd gehecht aan het katholieke geloof en de priester. Over het algemeen woog het geloof *an sich* niet zwaar door op de seksuele beleving van de vertellers, al tekent er zich wel een grote invloed af van de katholieke waarden die in het gezin werden doorgegeven. Dit vormde voor sommige getuigen een hindernis om hun seksuele identiteit ten volle te exploreren. Bovendien bepaalde het motto "trouwen is houwen" heel sterk de perceptie op scheiding: een gescheiden vrouw was immers een schande voor haar familie. Lesbische vrouwen die aanvankelijk getrouwd waren, dienden zich dus als het ware op twee manieren te outen: in de eerste plaats als gescheiden vrouw en vervolgens als lesbienne. Echte verandering kwam er pas met het oprichten van vrouwenhuizen, van waaruit feministen de vrouwenemancipatie organiseerden. Deze emancipatie zorgde voor een grotere bespreekbaarheid van seksualiteit, en zo ook van homoseksualiteit. Lesbische vrouwen dienden zich niet langer via uiterlijke codes te outen, maar konden eindelijk hun lesbische geardeerdheid onder woorden brengen. Het verhaal van de feministen en

de lesbiennes bleek er helaas geen van rozengeur en maneschijn te zijn: er ontstonden spanningen tussen beiden. De eersten wilden immers niet als de laatsten aanschouwd worden, uit angst om hun politieke serieusheid te verliezen. Dit leidde er uiteindelijk toe dat beide groepen vrouwen hun eigen weg gingen. De rol die het feminisme voor de lesbiennes heeft gespeeld, mag hierdoor echter niet vergeten worden. Zo konden sommige lesbiënerverenigingen ten tijde van hun oprichting gebruik maken van de infrastructuur van het lokale vrouwenhuis.

In de jaren '80 bewoog er niet zoveel op het vlak van een toename qua bespreekbaarheid van homoseksualiteit. Chris (°1947) spreekt van een periode van grote solidariteit: mensen kwamen heel gemakkelijk en snel samen om te betogen voor een publieke zaak. In de jaren '80 brak echter ook de aids epidemie uit. De zichtbaarheid van homoseksuele mannen nam hierdoor sterk toe, zij het met een negatief effect: homo's werden gestigmatiseerd als dragers en verspreiders van de ziekte. Voor de zichtbaarheid van lesbische vrouwen had deze aidsheisa echter het omgekeerde effect: ze werden nog onzichtbaarder. Zo werden vrouwen niet ingelicht over het risico op hiv/aids dat zij konden lopen.

In de jaren '90 nam de zichtbaarheid van homoseksualiteit sterk toe, zij het dan vooral op het niveau van de organisaties. Het stigma 'lesbisch' bleef voortleven, zo werd het in de lagere schooltijd van Benke (°1983) nog gebruikt als scheldwoord. De groeiende openheid, die we reeds bij het doktersbezoek van Lut in de jaren '70 zagen, breidde zich wel uit naar de psychologie en de rechtspraak. Vertellers die een psycholoog bezochten om "te genezen van hun lesbische gevoelens", kregen het advies hun geaardheid te aanvaarden. In de rechtspraak hoefden lesbische moeders niet meer te vrezen voor het verlies van het hoederecht over hun kinderen. In de jaren '70 was dit voor Chris (°1947) wel nog zo. Een interessante opmerking over de jaren '90 maakte Inge (°1955): zij stelde immers dat de zaak-Dutroux de invoering van de antidiscriminatiewet sterk heeft afgeremd. Homoseksualiteit werd immers opnieuw geassocieerd met pedofilie, zoals voor de jaren '70 het geval was. Ondanks de aanvankelijke angst bij de halebibeweging is de antidiscriminatiewet uiteindelijk midden 1999 toch in het regeerakkoord opgenomen en vier jaar later gerealiseerd. Ook het post-Dutrouxtijdperk kenmerkt zich door tolerantie: België kent een progressieve wetgeving die homo- en lesbiënekoppels in staat stelt om te trouwen en kinderen te adopteren. Toch wijzen de recente voorvallen van *gaybashing* erop dat een homovriendelijk rechterlijk kader nog geen maatschappelijk draagvlak garandeert. Een coming-out is tot op de dag van vandaag dus nog steeds geen vanzelfsprekendheid.

evolutie in de reacties

De hiervoor besproken maatschappelijke context drukte sterk haar stempel op de reactie van de ouders van de getuigen. Een niet te onderschatten rol speelt het sociale milieu waaruit de gezinnen afkomstig zijn. Dit werd in dit onderzoek niet specifiek onderzocht, maar vormt zeker een interessant onderwerp voor verder onderzoek. De rol van het gezin kwam wel sterk aan bod in de interviews: zij bepaalt immers in grote mate de opleiding en huwelijksverwachtingen, de geslachtsrol die de ouders van hun kind verwachten, en de ruimte die tussen de ouders en het kind ligt voor het bespreken van seksualiteit. Voor de meeste oudere vertellers rustte er nog een groot taboe rond het onderwerp 'seksualiteit', waardoor de ontdekking van de lesbische identiteit een traag proces was. Toch moet deze onwetendheid over seksualiteit niet overdreven worden: alle getuigen waren er zich van bewust dat de maatschappij lesbianisme als 'abnormaal' beschouwde en waren dus ook op hun hoede wanneer ze zich bewust werden van hun lesbische gevoelens. Doorheen de tijd zien we dat de verruiming van de maatschappelijke blik op homoseksualiteit ook doorweegt op de reacties van de ouders op de coming-out van hun dochter. In de jaren '70, '80 en '90 drukte de maatschappelijke afkeuring nog sterk haar stempel op die reacties. Zo werd Christine (°1961) gestuurd naar de aalmoezenier van het leger waar haar vader werkte, om tot bezinning te worden gebracht. Bovendien probeerden de ouders hun dochters vaak toch terug in het heteroseksuele keurslijf te persen: zo ondernamen sommige ouders koppelpogingen via kinderen van kennissen of spraken ze, na een lesbische relatiebreuk van hun dochter, regelmatig hun voorkeur voor een heteroseksuele relatie uit. Vanaf de jaren 2000 valt het op dat de coming-out van de meeste jongere vertellers een onverwacht positieve gebeurtenis was. Dit heeft zeker ook te maken met de periode waarin de ouders van deze getuigen opgroeiden – eveneens stof voor verder onderzoek. De nadruk op de heteroseksuele verwachtingen verschuift hierdoor naar de bezorgdheid om de toekomstige economische positie van hun dochter. Rondkomen als alleenstaande vrouw of met het inkomen van twee vrouwen wordt als minder welvarend ingeschat dan het inkomen van een vrouw gecombineerd met een man. Dit heeft op zijn beurt te maken met het glazen plafond, dat anno 2013 nog steeds voelbaar heerst. Helaas was de coming-out niet voor alle jongere getuigen een opluchting: de heteronormativiteit en de angst voor wat "de mensen" zullen zeggen, blijft ook nog aanwezig. Nu is coming-out misschien wel helemaal anders, maar toch ook niet.

Aurélië Hombrouckx

(1) Hombrouckx A., "Nu is dat allemaal anders" – of toch niet? Evolutie van coming-outpraktijken en maatschappelijke bespreekbaarheid van lesbische vrouwen tussen 1970 en nu – een mondelinge geschiedenis. Leuven, KU Leuven, 2013 (master geschiedenis).

(2) van Kooten Niekerk A. en Wijmer S., Verkeerde vriendschap. Lesbisch leven in de jaren 1920-1960. Amsterdam, Feministische Uitgeverij Sara, 1985.

masculin pluriel et singulièrement masculin

*o s c a r w i l d e , c h a r l e s
b a u d e l a i r e e t j u l e s
b a r b e y d ' a u r e v i l l y :
t r o i s d a n d y s v u s p a r
l e p r i s m e d e l a
m a s c u l i n i t é d u X I X è m e
s i è c l e*

Dans le cadre de notre mémoire de master(1), nous avons choisi de travailler sur le dandysme et tenté d'y apporter un éclairage neuf en utilisant le genre comme "catégorie utile d'analyse" pour paraphraser Joan Scott.

Le point de départ de notre recherche fut la découverte d'une caricature d'Oscar Wilde, figure prépondérante du dandysme fin-de-siècle, publiée dans l'hebdomadaire satirique 'Punch'.(2) Nous y décelons de prime abord une ambivalence patente du personnage et l'affirmation d'une identité trouble. Constatant l'absence d'étude proposant une "lecture genrée" de l'ambivalence identitaire que nous avons perçue, tout au plus était-elle traitée par le biais du scandale lié à son procès pour homosexualité en 1893, nous prîmes la décision de chercher à positionner Oscar Wilde par rapport au climat de masculinité qui l'entourait. Nous développions alors un sujet de recherche bicéphale en nous intéressant, d'une part, à la masculinité au XIXème siècle pour comprendre comment, d'autre part, le dandy s'intégrait dans ce paysage masculin ou, au contraire, évoluait en marge de celui-ci.

D'un point de vue spatio-temporel, nous pouvons dire que, sans avoir retenu de fourchette chronologique stricte, nous nous sommes concentrés sur une période allant de 1844 à 1900, années correspondant respectivement à la publication de l'essai de Jules Barbey d'Aurevilly, 'Du dandysme et de George Brummel', et à celle de la mort d'Oscar Wilde. Quant au cadre géographique, c'est sans surprise que les personnages que nous avons mobilisés se situent à Paris et à Londres, lieux et places en dehors desquels le dandysme ne pourrait être compris. Pour cette raison et parce qu'il aurait été très difficile de mobiliser un corpus de sources suffisant la concernant, nous n'avons pas fait le choix de travailler sur la Belgique.

Nous ne nous développerons pas dans cet article une réflexion sur les "gender studies".(3) Limitons-nous à rappeler, sur base de l'analyse d'Ann Oakley, que masculinité et féminité ne sont pas des substances 'naturelles' inhérentes à l'individu mais qu'il s'agit plutôt d'attributs psychologiques et culturels, fruits d'un processus social au cours duquel l'individu acquiert les caractéristiques du masculin ou/et du féminin.

l a n o t i o n d e m a s c u l i n i t é

Afin de procéder à une vision de dandys par le prisme du masculin, nous avons mené une analyse en trois étapes successives qui permettront de positionner Oscar Wilde, Charles Baudelaire et Jules Barbey d'Aurevilly par rapport à un environnement normatif de masculinité.

Nous avons tout d'abord opéré une déconstruction d'un masculin pensé comme allant de soi en cherchant à comprendre ce que recouvre la notion de masculinité et quels en sont les éléments constitutifs et les marqueurs. Notre intérêt se situe ici pour la norme plutôt que l'exception au travers de cadres prescriptifs dans lequel s'inscrit le plus grand nombre de la "société des hommes" en tant qu'individus de sexe masculin. Notons qu'au XIXème siècle, la masculinité n'est pas pensée comme le genre masculin mais davantage comme un ensemble de caractéristiques qui l'accompagne.

Ainsi, l'idéal masculin élaboré à la fin du XVIIIème siècle peut être défini par une volonté de puissance, la nécessaire sauvegarde de son honneur et l'importance du courage.

Parallèlement à cela, les savants naturalistes font de l'homme celui qui domine la création. Le tableau morphologique qu'ils dressent souligne la compacité des chairs, la fermeté, la solidité des muscles, la chaleur, la pilosité abondante, le caractère carré et la rectitude de l'ensemble. Ce tableau révèle a contrario celui de la virilité défailante qui dénonce un corps arrondi, des chairs molles, lisses, flasques, l'absence de poils et la voix grêle. Face à cela sont annoncées des conséquences psychiques évidentes. L'homme, à l'image de ses organes génitaux est tourné vers l'extérieur, sa vigueur le prédispose à l'effort, il se doit de dominer sa peur et ses émotions, de faire face au défi et de faire preuve de courage sur le champ de bataille. Quant à l'homme impuissant, il se montre lâche et incapable d'exercer sa domination sur la femme.

Au-delà du corps et de son importance, les apparences et les attitudes corporelles affichent les signes d'une virilité identifiable de manière manifeste. Ainsi, les muscles qui permettent le déploiement de la force, la barbe et la moustache qui signalent l'entrée dans l'âge d'homme en sont de bons révélateurs. Quant à la silhouette de l'homme grand, mince et bien découplé, elle est issue de l'imagerie guerrière et fait figure de référence pour les jeunes-hommes de la bourgeoisie dès la Restauration. A côté de ce stéréotype de virilité auquel le genre masculin est prié de se soumettre coexistent des figures de 'paria', des contretypes à valeur négative qui non seulement ne peuvent atteindre une masculinité idéale mais en plus renforcent ce stéréotype en en étant le repoussoir. De cette manière, les Juifs, les gitans et homosexuels, pédérastes ou lesbiennes, ont en commun, dans l'imaginaire et les représentations du XIXème siècle, de s'opposer à l'idéal viril tout en ne pouvant pas échapper à son empire. Ceux-ci ont alors tenté soit d'imiter le type dominant, soit de se définir en opposition par rapport à lui.

Enfin, pour en finir avec cette sacrosainte notion de virilité, nous insistons sur le fait qu'elle ne se définit pas seulement en opposition à la féminité et n'est donc pas un synonyme de masculinité. Ainsi, bien des individus présentent un manque de virilité sans que l'on songe pour autant à remettre en question leur masculinité, terme que les dictionnaires ne sont pas loin de passer sous silence et qui ne relève pas, alors, du langage commun. Certaines femmes d'ailleurs peuvent faire preuve de virilité à travers leur sens de la grandeur, de l'honneur ou du sacrifice pour la patrie.

l a c r i s e d e l a m a s c u l i n i t é

Dans la seconde partie de notre analyse, nous nous sommes attachés à comprendre la crise de la masculinité qui apparaît à la fin du XIXème siècle dans un contexte de bouleversements économiques et sociaux induits par les nouvelles exigences de l'industrialisation et de la démocratie. Des revendications féministes se font entendre et l'anxiété masculine se réveille, tant en Europe qu'aux Etats-Unis.

L'idéologie républicaine et l'accès à l'éducation des filles qu'elle a rendu possible sera l'un des éléments qui permettra la naissance d'un mouvement d'émancipation des femmes face auquel la plupart des hommes réagissent avec hostilité. A tous les niveaux de l'échelle sociale, ils se sentent menacés par cette nouvelle créature qui désire être comme eux et y voient "le piège mortel", pour reprendre les mots de Jules Barbey d'Aureville, qui mène à la dissolution de leur spécificité.

La femme émancipée, que l'on soupçonne d'être féministe, est "un homme dans un corps de femme, une virago", monstruosité qui en engendre une autre: l'homme féminisé, le décadent par excellence. Otto Weininger, misogynne au plus haut des points, fait, en 1903, le constat suivant: "Il y a des époques où naissent plus de femmes masculines et plus d'hommes féminins. C'est précisément ce qui se produit aujourd'hui... L'extension qu'ont prise depuis quelques années à la fois le 'dandysme' et l'homosexualité ne peut s'expliquer que par une féminisation générale".(4) Remarquons que dandysme, homosexualité et féminisation de la société sont, pour l'auteur, autant de maux interconnectés.

Cette vision est très intéressante à rapprocher de celle que Barbey d'Aureville livra vingt-cinq ans plus tôt dans 'Les Bas bleus'. Pour le dandy, "il est, dans l'histoire de l'humanité, des époques de véritable hermaphrodisme social, où l'homme s'effémine et la femme s'homme, et quand ces fusions contre nature se produisent, c'est toujours, pour

que l'ordre soit troublé davantage, la femelle qui absorbe le mâle jusqu'à ce qu'il n'y ait plus là ni mâle ni femelle, mais on ne sait plus quelle substance neutre, pâtee à vainqueur pour le premier peuple qui voudra se l'assimiler!"(5) Le fait que Barbey souligne que c'est la femelle qui absorbe le mâle démontre bien que c'est du côté féminin que réside le danger. Il décrit un mâle passif et victime dont les caractéristiques liées à son sexe sont absorbées jusqu'à devenir neutre. Cette image n'est pas sans évoquer la figure de l'inverti qui hante la seconde moitié du XIXème siècle habitée par les discours savants sur les perversions sexuelles, l'invention d'un binarisme des catégories ou orientations sexuelles au sein desquelles chaque individu est désormais sommé de se ranger et enfin la naissance d'un monde homosexuel moderne à Paris, Londres, Berlin ou New York.

De manière concomitante à Weininger, Karl Kraus dénonce quant à lui le culte moderne de l'androgynie, autrement dit, du flou, du confus et des "formes intermédiaires".(6) L'androgynie est alors le sexe artistique par excellence.

De plus, le concept de bisexualité introduit par Freud oblige les hommes à prendre en compte leur part irréductible de féminité et trouble dès lors une grande partie de l'intelligentsia masculine qui réalise que la virilité n'est jamais définitivement acquise.

Ainsi, la fin du XIXème siècle se caractérise par la recrudescence des ouvrages diffamatoires pour le sexe féminin.

En définitive, le desserrement des interdits qui pesaient sur les femmes et les permissions nouvelles qui leur sont accordées de circuler, de s'exhiber aux terrasses des cafés, de séjourner sans leur mari ou leur famille dans les villes d'eaux, de lire ouvertement des romans sentimentaux, de passer le baccalauréat puis de suivre les cours de l'université refoulent les privilèges des hommes et gênent le déploiement des scènes de virilité collective. La crise de la masculinité est à son acmé et il faut attendre la première guerre mondiale qui permet aux hommes de retrouver leur rôle traditionnel de guerrier pour endormir quelque temps l'angoisse masculine.

o s c a r w i l d e

Dans la troisième et dernière partie de notre recherche, nous avons tenté de positionner le dandy par rapport à un climat de masculinité environnant, imprégnée par une impérieuse injonction à la virilité, ainsi que par rapport à la crise de la masculinité que nous venons d'aborder par le détour du féminin. Le point de départ de notre analyse pouvant être formulé de la manière suivante: dans un monde où émerge le féminin, certaines questions tourmentent la conscience subjective collective; le sexe masculin existe-t-il encore, quelles en sont les modalités? Par ailleurs, se pourrait-il que le dandysme fin-de-siècle soit le miroir de ce trouble identitaire en inscrivant sur son corps les signes d'une sexualité forte mais ambiguë, exhibant tantôt sa virilité, s'identifiant tantôt à la femme? Que pouvons-nous percevoir de son positionnement par rapport à l'injonction de virilité que nous avons décrite? Pouvons-nous y déceler les fissures discrètes qui traversent le XIXème siècle et débouchent sur une crise de la masculinité qui se prolongera au XXème siècle? Confronté à un sujet complexe à saisir avec l'appareillage classique

des historiens, nous n'avons pas hésité à mettre en œuvre une part d'inventivité. C'est pourquoi nous avons mobilisé des sources iconographiques empruntées à trois médias différents que sont la peinture, la photographie et la caricature. Cette démarche originale est à comprendre à l'aune d'une justification double.

D'un côté nous assistons, au XIXème siècle, à une importance accrue du caractère visuel et de l'extériorité que l'on donne à voir, d'un autre côté, l'existence de portraits photographiques d'Oscar Wilde et de Charles Baudelaire a participé à la diffusion d'une certaine image de ces dandys par leurs contemporains mais aussi d'une image qui est parvenue jusqu'à nous. Notons qu'avoir retenu ces figures permet aussi d'appréhender leurs portraits au regard de leurs productions textuelles. Nous soulignons enfin que nous avons vu dans ces sources iconographiques un potentiel d'exploration jusqu'alors inexploité sous cet angle et une réponse au peu d'outils théoriques et conceptuels que les chercheurs s'intéressant à la masculinité peuvent mobiliser.

En effet, si le style de vie de Wilde ainsi que les scandales qui l'entourent ont joué un rôle important dans l'imaginaire collectif qui a façonné l'image du poète et auteur de théâtre, éminence du dandysme fin-de-siècle, à l'ambivalence affirmée et à l'identité trouble, ses nombreux portraits, dont certains furent reproduits en cartes postales, n'y furent certainement pas étrangers non plus. D'autant que nous pouvons relever chez Wilde une sorte de promotion publicitaire de soi, il n'hésite pas à se servir de la culture populaire pour faire de sa personne un objet de consommation. De la même manière que la société de consommation s'offre en s'étalant, le dandy s'offre comme œuvre d'art et comme marchandise.

En ce qui concerne l'auteur du 'Portrait de Dorian Gray', nous nous sommes penchés en détail sur l'analyse d'une caricature le représentant reproduite dans l'hebdomadaire satirique 'Punch' en 1892. Si son personnage peut, selon nous, en tant qu'illustre représentant d'un courant, offrir une lecture riche du dandysme, c'est en termes d'identités sexuelle et masculine que le dessin retenu apportera le questionnement le plus fécond.

De prime abord, s'impose à nous la pose construite du personnage et l'artificialité qu'elle lui confère. Cela se marque particulièrement dans la manière de poser la main(7) et les doigts contre son visage, dans sa manière de tenir l'éventail, de croiser les jambes, de courber l'échine en laissant se dessiner la hanche, autant d'éléments qui sont les apanages de la féminité. De cette façon, à la fin du XIXème siècle, le personnage du dandy décadent va avoir tendance à se confondre avec celui de l'homosexuel masculin. Ainsi, Wilde devint, aux alentours de 1890, le référent majeur de l'homosexualité en Angleterre.(8) Alan Sinfield souligne d'ailleurs que les représentations homosexuelles se bâtirent alors autour de notions mises en avant lors de son célèbre procès à savoir: "le caractère efféminé, le loisir, la paresse, l'immoralité, le luxe, l'insouciance, la décadence, l'esthétisme".(9) Si la figure du dandy hante la littérature et le théâtre à travers des auteurs ou leurs personnages, non seulement en Angleterre mais aussi en France chez Baudelaire, Balzac ou encore Huysmans et Proust, tous ne sont évidemment pas homosexuels. Toutefois, certains, à l'instar de Jack et Algernon dans 'The importance

Photographie de Baudelaire par Nadar. (Charles Baudelaire par Gaspard-Félix Tournachon dit Nadar, 1862, dim. et mat. inconnus, Collection particulière.)

of being Earnest'(10) de Wilde, entretiennent une ambiguïté sexuelle par leur mépris des contingences sociales et leur goût pour la pose. D'ailleurs, avant que le scandale Queensberry(11) n'éclate, d'aucuns supposent que Wilde se donnait le "genre" d'un esthète efféminé et qu'il feignait

l'homosexuel.(12) Ce sont les procès de ce dernier et leur retentissement qui contribuèrent à faire de lui le symbole du vice pour les classes moyennes de l'Angleterre victorienne. Toutefois, de manière concomitante, certains homosexuels construisirent leur identité en référence à celui qui avait "le courage de ses désirs". C'est ainsi que la pose ne fut plus à comprendre comme un masque ou un artifice mais comme un symbole même du combat homosexuel pour la reconnaissance de codes qui deviennent aisément déchiffrables pour l'observateur ou le lecteur averti. En France, la fascination pour la figure du dandy décadent participe d'une certaine expérience morbide et d'un goût pour l'étrange et la dépravation très fin-de-siècle. Ce choix d'élever le dandy homosexuel, symbole du désordre social, au rang d'une sorte de héros est, de la part des artistes décadents, une façon de marquer leur rejet d'une identité virile qui se réalise en étant bâtie autour de "valeurs matérialistes et impérialistes".(13) Ils donnent ainsi à voir à la société "le miroir déformé de ses vices cachés"(14)

Dans le portrait réalisé par Toulouse-Lautrec en 1895, sans conteste l'un des plus féminisants de ceux que nous avons analysés, nous retrouvons l'une des manifestations de la décadence qui privilégie la dissolution des contours identitaires et l'hybridation des catégories, répandant la nostalgie d'une unité primordiale perdue.

A ces portraits, nous avons ajouté la confrontation de quatre photographies de Napoléon Sarony, choisies parmi une série de vingt-sept clichés qui illustrent bien la complexité et l'ambivalence du personnage d'Oscar Wilde, imposant, délicat, raffiné et féminin tout à la fois.

En définitive, il nous semble particulièrement intéressant de souligner que, tant à travers le portrait de Toulouse-Lautrec qu'à travers les photographies de Sarony, nous décelons, sur le plan esthétique, un glissement du masculin vers le féminin qui s'inscrit dans une tendance plus large.

Philippe Perrot repère ainsi deux idéaux masculins: la bonne "constitution" masculine, musclée et âpre, définie par opposition au féminin d'une part, et la belle "conformation" masculine, la taille fine, les membres élancés et gracieux, qui imite la constitution féminine d'autre part.(15)

b a u d e l a i r e e t b a r b e y d ' a u r e v i l l y

A dessein d'enrichir notre analyse par la comparaison et de comprendre comment elles se positionnent par rapport aux figures précédemment mobilisées, nous avons également questionné, de manière moins approfondie, quelques images de l'importante production visuelle concernant deux grands exégètes du dandysme que sont Charles Baudelaire et Jules Barbey d'Aureville.

Nous retiendrons de ces différentes analyses de photographies de Nadar notamment que Baudelaire donne à voir un dandysme beaucoup moins flamboyant et plus austère que ne le fera une vingtaine ou une trentaine d'années plus tard, selon les portraits, son homologue britannique. Pour l'auteur des 'Fleurs du mal', le comportement général importe plus que l'habit lui-même. S'imposer jusque dans un apparent effacement est la marque

Caricature de Jules Barbey d'Aureville. (COLL-TOC, J. Barbey d'Aureville. In: Les hommes d'aujourd'hui, vol. 6, (1892) 282, p.1.)

suprême de l'élégance. Remarquons enfin que ces différents portraits sont peu marqués par des caractères 'genrés' et présentent un personnage dandy dans lequel on ne reconnaît pas l'ambivalence d'un Wilde quelques décennies plus tard. Avec Baudelaire, nous sommes face à un dandysme à l'éthique plus profonde, avant que la décadence n'en fasse un dandysme souffrant et raffiné.

Quant aux deux portraits que nous avons retenus pour Jules Barbey d'Aureville, une peinture d'Emile Lévy de 1881 et une caricature de 1892, ils révèlent dès le premier regard et de manière manifeste quelques-uns des marqueurs de virilité que nous avons déjà identifiés. Ainsi, nous remarquons une moustache rigoureusement disciplinée, la rigidité qu'il arbore et qui lui donne l'air imposant et autoritaire ou encore le port d'une cape, attribut masculin privilégié pour se mettre en scène.

c o n c l u s i o n

Il apparaît au sortir de cette analyse que, sur base d'une approche iconographique, la figure de Wilde, ne craignant pas, selon l'expression de William Pollack, de "quitter la camisole de force de la masculinité traditionnelle", est, comme nous l'avions pressenti, la plus éloquente à interroger en terme de rapport aux normes de la masculinité. Nous pouvons également nous demander si, au travers de la caricature extraite de 'Punch' et des photographies de Sarony mettant en scène un homme aux caractères féminins visibles, ces images participent au mécanisme de renforcement de la virilité par l'invention de contre-types fantasmatiques que Mosse a mis en évidence dans "l'Invention de la virilité moderne".

Il semble, comme le souligne David Tacium, et comme nous avons pu le percevoir dans ces images, que le dandy paraît vouloir afficher une sexualité tour à tour masculine et sciemment féminine. Oscar Wilde n'efface pas pleinement les traces de la masculinité pour prendre celles de la féminité, mais procède davantage à un travail esthétique de découpage qui lui permet de devenir "femme par certains côtés, sans cesser d'être un homme".(16) Cette dimension est à rapprocher, comme nous l'avons souligné, d'un glissement dans le courant du XIXe siècle de l'idéal esthétique masculin vers le féminin. Glissement qui atteindra son paroxysme à la fin du siècle et qui se confondra avec l'esthétique décadente de la figure androgyne.

Pour la figure de Baudelaire, ce questionnement a été moins fécond. Ces portraits sont peu empreints de marqueurs de virilité, pas plus que de féminité. Son dandysme est moins mondain et beaucoup plus intériorisé. Il porte "le soleil noir de la mélancolie" comme le disait Nerval dans son poème 'El desdichado' et son élégance est discrète conformément aux prescriptions de Barbey d'Aureville.

Ce dernier, dans ses portraits, se fait le chantre de la virilité triomphante du XIXe siècle. Il dépeint une sorte d'hypervirilité en adéquation avec les valeurs de la société dans laquelle il s'inscrit. Ainsi, sa transgression ne se donnera pas à voir, comme chez Wilde, dans l'affichage d'un genre troublé. Il semble être l'illustration du fait qu'un modèle normatif de masculinité tend, comme l'a souligné Raewyn Connell, théoricienne du concept de "masculinité hégémonique", à se présenter comme unique, au détriment des femmes mais aussi des masculinités subordonnées. Pas de doute, nous sommes face à un masculin pluriel et à des personnages singulièrement masculins.

Antoine Defeyt

(1) Defeyt A., Masculin pluriel et singulièrement masculin. Oscar Wilde, Charles Baudelaire et Jules Barbey d'Aureville: trois dandys vus par le prisme de la masculinité du XIXème siècle. ULB, Bruxelles, 2013.

(2) Partridge J.B., 'Fancy portrait'. In: 'Punch, or the London Charivari', vol. 102, (1892) 5 mars, p.113.

(3) Voir à ce propos les pages 10-14 de notre mémoire.

(4) Weininger O., Sexe et caractère. Lausanne, L'Age d'homme, 1989 (1903), p. 73.

(5) Barbey d'Aureville J., Les Bas bleus. Paris, Victor Palmé, 1878, p. 19.

(6) Par "formes intermédiaires" comprenons ici homosexualité.

(7) La pose des mains sera d'ailleurs souvent dans les caricatures d'hommes et de dandys un moyen d'évoquer à coup sûr la féminité.

(8) Tamagne F., Mauvais genre? Une histoire des représentations de l'homosexualité. Paris, La Martinière, 2001, p.102.

(9) Sinfield A., The Wilde century. Effeminacy, Oscar Wilde and the queer moment. London, Cassel, 1994, p. 11.

(10) 'L'importance d'être constant', publié en 1895.

(11) Le marquis de Queensberry, père de Lord Alfred Douglas, chéri par Wilde, fut à la base du procès du célèbre en accusant ce dernier de "poser au somdomite" [sic].

(12) Tamagne F., op. cit., p.102.

(13) Tamagne F., op. cit., p.106.

(14) Idem.

(15) Perrot Ph., Le travail des apparences ou les transformations du corps féminin, XVIIIe-XIXe siècle. Paris, Seuil, 1984, p.164.

(16) Tacium D., Le dandysme et la crise de l'identité masculine à la fin du XIXème siècle: Huysmans, Pater, Dossi. Montréal, Université de Montréal, 1998, p.8.

monica cattoor (1942 - 2013)

Op 5 juli jl. overleed Monica Cattoor, in de tweede helft van de jaren '70 het boegbeeld van Sappho. Naar aanleiding hiervan haalden Yvette, Wies, Hilde en Anne graag herinneringen op aan haar en aan die eerste autonome lesbiennegroep in Vlaanderen.

d e s t a r t

Eind 1969 was reeds de Gentse Studentenwerkgroep over Homofilie (GeSWH) opgericht, al bleef het aantal vrouwen dat die vereniging frequenteerde, heel beperkt. Hilde ging echter wel naar de t-dansants op de Kuiperskaai: in 1972 was zij weduwe geworden, en had daarop beslist haar lesbische gevoelens niet langer te negeren. Op vraag van haar progressieve huisarts hielp zij bovendien andere vrouwen die het er moeilijk mee hadden. Claudine, een vriendin, bezocht dan weer in 1974 in Londen de lesbische groep

Sappho, en dat leverde het idee op om met iets gelijkaardigs te beginnen. Met als resultaat: de start van een groep met dezelfde naam, in december van dat jaar. "Maar ik heb het moeilijk met het woord 'oprichting'", benadrukt Hilde. "We kwamen gewoon bijeen, en geleidelijk aan kwamen er anderen bij. En op zeker moment werd er dan wel een naam op geplakt, zodat je ermee naar buiten kon."

Een jaar later belandde ook Yvette bij de groep. "Met mijn toenmalige partner had ik voordien het beruchte 'Bootje' leren kennen, een lesbische ontmoetingsplek op een boot aan de Bijlokekaai. Daar kwamen nogal veel zogenaamde Jules-en-Marie-types, en ik voelde me daar niet goed bij, wilde daar niet bij horen. Dus ben ik er nooit meer geweest. Later raadde iemand ons echter aan om naar Sappho te gaan. Ik ben daar binnengekomen, voelde me daar direct thuis, en ben er niet meer weggegaan. Op fuiven kwamen er nog wel wat wij oud-lesbische koppels noemden – butches in kostuum en hun femmes in rok of *deux pièces* – maar bij de jongere generatie was dat helemaal verdwenen. Uniseks was toen in de mode, en dus kwamen wij in T-shirt en jeans." Wies vervoegde de groep in 1977. "Net zoals Anne heb ik vanaf 12 jaar van die grote aanbiddingen voor leraressen gehad, onder anderen voor een prachtige zwarte jonge non, die uit Kongo kwam. Maar je wist inderdaad niet wat dat was, je kon het niet benoemen. Later, als student aan de Sociale Hogeschool, veranderde dat natuurlijk. Ik trok vervolgens een tijd naar het buitenland, waar ik mijn eerste relatie had. En van daaruit had ik een brief geschreven naar iedereen die ik kende: dat ik de liefde van mijn leven gevonden had, en dat het een vrouw was. Ik had gewoon mijn hart uitgestort, en ben daardoor eigenlijk geen enkele vriend(in) kwijtgeraakt. Als je de verhalen van anderen hoort, heb ik achteraf ge-

Monica Cattoor.

zien dus veel geluk gehad. Hoe dan ook, bij mijn terugkeer in Gent bleek één van mijn vroegere medestudenten homo te zijn. Hij kende hier alle homocafés en introduceerde me daar. In het tijdschrift 'Sekstant', toen in ons land nog een verboden blad, heeft hij het bestaan van Sappho opgemerkt. En dan is hij echt waar met mij tot aan de deur van de Hertstraat gegaan, met als boodschap: 'Ik zal hier tien minuten op je wachten. Als het je niet bevalt, kom je gewoon terug naar buiten, en gaan we ergens anders dansen.' Maar ik ben niet buitengekomen."

i n d e h e r t s t r a a t

Aanvankelijk kwam de groep samen bij leden thuis, om na enkele maanden te verhuizen naar het tuinhuis van Gerda Dieltiens, een progressieve lerares moraal die sympathiseerde met het nog jonge initiatief. Om niet steeds alles te moeten meesleuren, en met de winter in aantocht, werd echter een eigen lokaal gezocht... en gevonden in een huis in de Hertstraat, meer bepaald de gelijkvloerse verdieping die voorheen als uitvalsbasis van de GeSWH had gediend. Vooraan was er een ruimte die als bibliotheek dienst deed, dan een langgerek lokaal waar lezingen werden gehouden, en helemaal achteraan een kleine danshoek, zwart geverfd, voor de intimiteit. "Met een platendraaier waarop nogal dikwijls een plaat van Astrid Nijgh werd gelegd", verhaalt Yvette. "In het vergaderlokaal konden er wel dertig mensen. En als je de bibliotheekruimte erbij nam, kon je makkelijk met vijftig zitten. Enkel de dansvloer was een beetje krap: ik denk dat er plaats was voor een vijftal koppels." "Helemaal in het begin hebben we daar een t-dansant georganiseerd", herinnert Hilde zich. "Toen zijn we geschrokken van de opkomst: het kon uit tot buiten, want niet iedereen kon binnen. Ik weet nog goed dat we ons verbaasd afvroegen: vanwaar komen die allemaal? In de praktijk van gans Vlaanderen. Dat was zo'n beetje een openbaring." Op dat moment had Monica de facto al de leiding van de groep genomen, bijgestaan door haar partner Pauline. "Zij waren omwille van professionele redenen flexibeler dan de meeste anderen", verduidelijkt Hilde. "Dat was zoals in veel organisaties: iemand moest het zich aantrekken. En wie het zich aantrok, zat ermee. Je kreeg de vanzelfsprekendheid: 'Monica zal het wel doen'. Gemakkelijk voor al de rest. Zo gaat dat. Bovendien was iedereen wel nog actief in andere organisaties – er bougeerde nogal wat in die tijd. Want dat lesbisch zijn was een stukje, en daarvoor had je Sappho. Maar daarnaast had je al de rest, hé. En moest je ook nog een beetje leven." Terwijl Monica instond voor het organisatorische, zorgde Pauline meer voor entertainment. "Zij is een fenomeen: met zo'n uitstraling en charisma!"

t o l v a n d e r o e m

Aanvankelijk kwam de groep om de twee weken samen, later slechts maandelijks. Dan was er plaats voor discussies – “Zo’n bende van dat soort vrouwen bij mekaar zetten zonder discussies is onmogelijk”, lacht Hilde – maar ook om ervaringen uit te wisselen. “Dus gewoon praten met mekaar”, stelt Anne. “De meesten hadden problemen thuis, met hun ouders. Of op het werk moest het zeker geheim blijven. Dat was een plek waar je dat allemaal kon zeggen.” “Of iemand had iets meegemaakt, vertelde dat en iedereen haakte daarop in”, vult Wies aan. “Over een film, een artikel, een oud of nieuw lief, een belevenis... En elke avond deden we ook aan opvang, was er iemand verantwoordelijk voor het onthaal van nieuwe mensen, zodat ze zich welkom voelden. Dat was niet altijd aangenaam, want sommige psychologen/psychiaters stuurden hun moeilijke patiënten naar ons. We hebben veel van die *nutcases* gekregen, maar dat was dan de tol van onze roem.”

Doorgaans had Sappho een vaste kern van tussen de vijftien en twintig vrouwen, met een veel hogere opkomst bij t-dansants en ter gelegenheid van het bezoek van bekende gastspreeksters. Want Sappho had heel wat aandacht voor culturele activiteiten. Als kunstenaars had Monica veel contacten, en zo zijn in de loop der jaren onder meer Hanneke van Buuren, Carla Walschap, Monika Van Paemel... te gast geweest. Filmvertoningen werden georganiseerd. En Wies verwijst ook naar luchtiger zaken. “De bij homo’s heel populaire ‘Tante Jeanne’ is eens gekomen om onze handen te lezen en kaart te leggen. En met een aantal vrouwen van Sappho zijn we eens in Antwerpen naar een weekend transcendent meditatie – of zoiets – gegaan. Ook dat was op initiatief van Monica: soms zweefde zij nogal, en dan kwam ze heel moeilijk terug naar beneden...”

Actie voeren was er, opnieuw volgens Wies, nauwelijks bij. “Er was maar één gemeenschappelijk element, en dat was het lesbisch zijn. Voor de rest waren de verschillende levensbeschouwelijke en politieke overtuigingen binnen de groep vertegenwoordigd. Het stond dus iedereen vrij om bijvoorbeeld aan abortusbetogingen deel te nemen, maar dan nooit als Sappho. In mijn herinnering hebben we slechts één keer met zo’n spandoek mogen opstappen, en dat was bij de homo- en lesbiennebetoging in Antwerpen in 1979. Omdat toen iedereen zich daarachter kon scharen. Die keer droegen we drie spandoeken – inclusief de slogan *‘lesbian : nigger of the world’* – en daarachter een 2pk met open dak en twee personen die de haat uitzaaiende instituten Kerk en Staat uitbeelden.”

Cover het lesbien tijdschrift 'Sappho' van de gelijknamige Londense groep.

Dat was het werk van de intussen ook reeds overleden Marina Van Acker. “Zij had in 1970 meegewerkt aan het tv-programma waarin Will Ferdy zijn coming out had gedaan”, verduidelijkt Wies. “Afkomstig van Antwerpen is zij van kort na het begin altijd naar Sappho blijven komen, om de groep trouwens ook te vertegenwoordigen in het Vrouwen Overleg Komitee. En zij was creatief – zo ontwierp ze ook onze affiches. Bovendien was zij onze theoreticus: ze was heel belezen, had een goed zicht op dingen en schreef makkelijk. Dus stond ze eveneens in voor het opstellen van pamfletten en de naar aanleiding van de Vrouwendagen opgestelde themabrochures van het Coördinatiecomité Lesbische Vrouwen (CoCoLeV), een overkoepelende lesbienneorganisatie (1978-1981) die vooral op Sappho steunde.”

d e s p o o t j e s e n b r o e k - s c h i j t e r s

Als eerste autonome lesbienneorganisatie in Vlaanderen had Sappho een bijwijlen woelige relatie met zowel de homo- als de vrouwenbeweging. Hilde vertegenwoordigde zo de groep in de toenmalige koepel FWH – nu çavaria. “De clichés die je in de mannenwereld vond, had je ook in de homowereld. Op zo’n vergadering heb ik me eens heel kwaad gemaakt. Er moest koffie zijn en daarvoor werd automatisch naar mij gekeken. Ik ging wel graag naar die vergaderingen, of later naar de H-lebiFoon, maar altijd met ruzie over dat soort gedrag tot gevolg. Omdat sommige mannen daar als vrijwilliger het huis-tuin-keuken-despootje willen uithangen.”

Een conflict was er ook met de Rooie Vlinder, die in 1978 in Gent de eerste homodag organiseerde en de kinderopvang toevertrouwde aan de Studiegroep Pedofilie. Sappho nam sowieso aanstoot aan de provocerende opstelling van die linkse homogroep, waarvan door middel van een pamflet afstand werd genomen. Het resulteerde meteen ook in een interview met Monica voor radio Hilversum.

Maar met de vrouwenbeweging was duidelijk evenmin alles koek en ei. Toen het pand in de Hertstraat verkocht werd, verhuisde Sappho naar (gedeelde ruimtes in) het Vrouwenhuis, eerst in de Ottogracht, daarna naar de Gebroeders Van Eyckstraat. “Door een toevallige samenloop van omstandigheden”, verhaalt Yvette, “is in 1980 eens onze activiteitenkalender meegestuurd met de nieuwsbrief van het Vrouwenhuis. Een aantal mannen nam daar aanstoot aan: ‘Onze vrouwen komen nooit meer als die lesbische troep daar niet buiten is’. Dat was even schrikken. Met heftige discussies tot gevolg, of we daar al dan niet wel nog wilden blijven.” Wies vult aan: “Bovendien werd het moeilijker en moeilijker omdat vrouwen die in het Vrouwenhuis werkten, dan ook lesbische relaties aangingen. Dat waren zo van die pseudo-lesbiennes, om te zien hoe het was. Want ik geloof niet dat er één lesbisch gebleven is.”

“Uiteindelijk zat de feministische beweging vol met lesbiennes”, stelt

Anne, "al wilden ze dat niet geweten hebben. Je kreeg dan altijd als antwoord dat ze het zo al moeilijk genoeg hadden om hun ideeën naar buiten te brengen. En dat een te zichtbare lesbische aanwezigheid voor nog meer problemen zou zorgen, dat het de kritiek zou versterken dat de vrouwenbeweging vol manwijven en mannenhaatsters zat. Dat was de teneur. En dat is nooit gestopt." En Wies besluit: "Voor ons waren dat broekschieters, ja. Wij hadden die weg al afgelegd, waren al een tijd bezig geweest met onder andere de eigen familie te trotseren, en dan wilden zij ons tegengehouden. Dan meenden zij – vrouwen zijnde – dat we onze mond moesten houden... Nee, zo ging dat niet. Al is dat nooit een punt geweest in de vluchthuisbeweging, niet in het minst omdat

De delegatie van Sappho op de homo- en lesbiennebetoging van 5 mei 1979.

lesbiennes daar duidelijk in de meerderheid waren. Die beweging was veel radicaler, en daar heb ik me veel meer thuis gevoeld." Terwijl in de Hertstraat in principe ook mannen binnen mochten – al beperkte zich dat meestal tot bijvoorbeeld de partner van een uitgenodigde sprekerster – dan was dat niet meer mogelijk in het Vrouwenhuis. Met, volgens Yvette, zelfs een relletje tot gevolg. "Herman J. Claeys, lang uitbater van het beruchte café 'De dolle mol' in Brussel, was een goede vriend van Monica. Hij had vernomen dat er een lezing gepland stond in de lokalen aan de Ottogracht. En als anarchist had hij waarschijnlijk weer een fijne publiciteitsstunt geroken: hij heeft de pers uitgenodigd en is in zitstaking gegaan op de stoep omdat hij niet binnen mocht, niettegenstaande hij blijkbaar lid was van Sappho – want hij had een lidkaart. Hij heeft daar dan de hele avond gezeten, terwijl Monica hem regelmatig een pint ging brengen." Eenmaal in het Vrouwenhuis werden de bijeenkomsten trouwens afgesloten in de eigen stamcafés: ofwel bij Lulu in de 'Lady Inn', een gesloten bar in de Maaltebruggestraat, of bij Motte, een schoonzus van Hugo Claus en een vriendin van Monica, in de 'Hotsy Totsy' in de Hoogstraat. Of de honger werd gezamenlijk gestild in een Turks of Chinees restaurant.

Twee affiches van activiteiten.

z o v e e l a n d e r e i n i t i a -
t i e v e n

Sappho had uitstraling, die bezoekersters stimuleerde om ook elders in Vlaanderen lesbiennegroepen op te richten. Blijkbaar werd bij de start van Atthis in 1978 zelfs met het idee gespeeld om de vereniging eveneens de naam Sappho te geven, iets wat Monica echter absoluut niet zag zitten. Maar in tegenstelling tot de faam was de structuur (bewust) zwak. "We zaten midden in de tweede feministische golf", verklaart Hilde. "Dus wij wilden geen voorzitter of andere functies. Vrijheid, blijheid. Vooral niet te georganiseerd, niet te hiërarchisch. Daar moesten we allemaal niet van weten, dat zagen we niet zitten. Atthis is een klassieker en serieuzer verhaal: die groep heeft wel voor een vzw-structuur gekozen. Ook met als gevolg dat die wel nog bestaat. Maar op dat moment beantwoordde dat ongestructureerde, dat anarchistische, meer aan onze behoeftes. Wij wilden een vrolijke bende blijven."

Uiteindelijk heeft Sappho wel wat meer structuur gekregen toen de groep, met het oog op financiële ondersteuning, is toegetreden tot het Politiek en Filosofisch Konvent van de Gentse universiteit. Maar geleidelijk aan namen de verplichtingen om die erkenning te behouden toe: het bijhouden van een boekhouding, een minimaal aantal activiteiten, de uitgave van een maandelijks tijdschrift... En dan bleek het sop de kool niet waard. Al die administratie zou mee resulteren in het einde van Sappho in 1981. Monica en Pauline zagen het niet meer zitten. Yvette en haar vriendin namen de fakkel over, lanceerden een paar oproepen voor versterking, maar tevergeefs.

"Eigenlijk is Sappho ten gronde gegaan doordat er zoveel andere initiatieven waren en dat iedereen zich engageerde in iets anders", meent Yvette. "Sommigen zijn naar Dolle Mina gegaan, anderen naar FemSoc, naar het Vrouwenhuis, naar het Vluchthuis... Dat vloeide allemaal in mekaar over. Op de Vrouwendag was het zo altijd moeilijk iemand te vinden om bij de Sappho-stand te staan, omdat iedereen ook elders present moest geven." "Sappho had haar werk gedaan", vult Hilde aan. "De groep heeft, in de tijdsgeest van toen, de weg voorbereid voor veel

jan roegiers (1944 - 2013)

andere initiatieven, en heeft mensen bijeengebracht die dan later andere dingen hebben gedaan. In de praktijk is dat moeilijk van mekaar te scheiden, want het hing allemaal aan mekaar. Wij zijn dus niet stilgevallen. Als ik dat nu op een rijtje zet, word ik moe van alles wat wij deden. En in die zin heb ik het nooit als een gemis gezien dat Sappho niet meer bestond. Het is goed dat het bestaan heeft, en het was op het goede moment.”

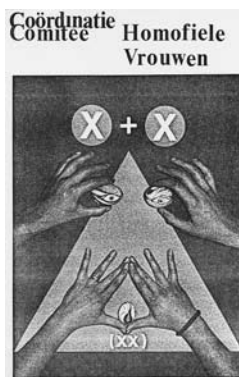
e e n z o o t j e b i j m e k a a r

Met tevredenheid en fierheid blikken de getuigen terug op hun jaren bij Sappho. “Het was een zootje bij mekaar”, verduidelijkt Wies. “Een raar maar tolerant groepje van heel verschillende vrouwen, en met alle soorten beroepen (leraressen, verpleegsters, kunstenaressen, psychologen, burgerlijk ingenieurs...), maar dat was leuk en boeiend. Plus: we waren jong, hé. En de herinnering aan de groep is nog altijd heel positief, in tegenstelling tot andere engagementen waarbij je dan terugdenkt aan wrijvingen en conflicten. Niet zo bij Sappho.” Al waren er soms ook wel minder aangename gebeurtenissen. Op een bepaald moment was er eens een bijeenkomst in Limburg in

het teken van: ‘hoe zeg ik het mijn ouders?’ Daardoor heeft iemand beslist het thuis te zeggen, met een heel negatieve reactie tot gevolg: ofwel verbrak ze de relatie met haar vriendin, ofwel zou ze worden ontferd. En uiteindelijk bleek voor haar de poen belangrijker... Die vriendin was daar natuurlijk niet goed van. Voor ons allemaal was het een domper op de feestvreugde. Want op een bepaald moment geraak je in een sfeer van oli-ola-olé, allemaal geen probleem meer, en we zeggen het overal... Zo iets zet je dan weer met beide voeten op de grond.”

“Maar ondanks dergelijke voorvallen hebben we ons die jaren schitterend geamuseerd”, besluit opnieuw Wies. “Dat was een gouden tijd, echt waar. En het is nog altijd plezant als we samenkomen. Net zoals we het vroeger ook graag gezellig hadden. Het was serieus als er een gastspreekster kwam, maar voor de rest was het leven al zwaar genoeg... Naar aanleiding van het overlijden van Monica heb ik geprobeerd een aantal personen op te sporen, want uiteindelijk belichaamde zij zowat Sappho. Dat is gelukt, en vanaf het eerste moment klikte dat opnieuw. Zij konden zich misschien niet goed meer voorstellen hoe ik eruit zag of wie ik juist was, maar het was direct heel spontaan. Ja, we zijn toch altijd nog een groep gebleven – zonder evenwel een klikje te zijn, want dat zijn we nooit geweest. Maar die groepsgeest is er nog altijd. En dat was ook belangrijk. Zoals iemand zei: had ik Sappho niet gehad, dan was ik waarschijnlijk doorgedraaid.”

Bart Hellinck

Cover van één van de brochures van CoCoLeV, dat aanvankelijk CoördinatieComité Homofiele Vrouwen heette.

Op 12 juli jl. overleed professor Jan Roegiers, slechts 68 jaar oud, na een moedig gedragen ziekte. Geboren in Sleidinge, was hij gedurende zijn hele professionele loopbaan verbonden aan de KU Leuven, onder meer als docent inzake de intellectuele en kerkelijke geschiedenis van de nieuwe tijd, zowat 35 jaar als archivaris en 15 jaar als hoofdbibliothecaaris. Begin jaren '70 was hij echter ook één van de boegbeelden van de Leuvense Studentenwerkgroep Homofilie (LSWH) – vandaag Driekant. Later was hij eveneens betrokken bij de beginjaren van (de werkgroep homo & christen zijn van) Infoma – vandaag çavaria.

Overtuigd van ‘het belang van de zaak’ was hij evenwel niet iemand om op de barricades te staan. In de woorden van Rob Brusten, eveneens een oud-LSWH'er en een jarenlange goede vriend: “Eigenlijk was hij publiek eerst heel veel dingen vooraleer hij homo was. En ik denk dat hij dat bewust altijd zo heeft gehouden. Voor het personeel van de universiteit was hij wellicht een van de eerste gekende homo's. Met een grote vanzelsprekendheid, ja. Te nemen of te laten. Maar zonder bewijzerigheid of militantisme. Dat was zo'n beetje zijn stijl. En ik denk niet dat dit uit voorzichtigheid was. Wel eerder in de stijl: het is niet belangrijker dan het is.”

Eind 1994, ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van de groep, gaf Jan Roegiers een uiteenzetting over de eerste jaren van de LSWH, waarvan we hier graag een samenvatting publiceren.

g r o t e s e n s a t i e

“De oprichting van de LSWH heb ik zelf niet meegemaakt, want pas enkele weken voor de eerste verjaardag van de groep heb ik mijn eerste voorzichtige stappen in die richting gezet. Als student had ik het allemaal wel vanop afstand gevolgd, maar ik bewaarde toch wat afstand, want je wist maar nooit. Ik heb de mensen van het eerste uur – een student theologie en een student geneeskunde – echter zeer goed gekend.

In 1968-1969 zaten zij op kot in het huis van de Universitaire Parochie (UP) in de Jan Stasstraat. Zij wisten wat er gebeurde in Antwerpen (het Gesprekscentrum) en in Nederland (de oprichting van diverse studentenwerkgroepen). Er waren toen immers nogal wat contacten tussen de UP in Leuven en die in Nederland. Aan zichzelf denkend, vonden die twee studenten, de echte initiatiefnemers, dat er hier eigenlijk ook nood was aan iets dergelijks. Aan deze katholieke universiteit was dat toch een enigszins risicovolle onderneming.

De grote verdienste van de UP is toen geweest dat de toenmalige pastor Jozef (Seppe) Yperman, en eigenlijk de hele ploeg, aanvaard heeft om op te treden als dekking voor wat men zou uithalen, namelijk de organisatie in november 1969 van een zogenaamde teach-in, een panelgesprek tussen een aantal bekende lieden uit Vlaanderen en Nederland. Georganiseerd vanuit de samenwerking van de UP met een vereniging die ineens verscheen, en die LSWH heette. Het geheel vond plaats in het college De Valk. Intussen is de grote zaal ervan omgevormd tot een auditorium voor ruim 200 personen, maar toen was er plaats voor bijna het dubbel.

Aangezien ik er niet graag wou worden gezien door mijn medestudenten geschiedenis heb ik die teach-in niet bijgewoond. Maar ik heb genoeg uit verhalen gehoord dat er op het aanvangsuur 800 geïnteresseerden voor de deur stonden, waarvan men er 500 heeft binnengelaten. Op algemene aanvraag heeft men de activiteit enkele weken later nog eens overgedaan: met hetzelfde panel, en weer met een afgeladen volle zaal. Het maakte toen dus grote sensatie in Leuven. In studentenblaadjes zijn een aantal artikels verschenen met commentaren, en als die van studentenzijde uitgingen, waren die – een jaar na 1968 – redelijk. Het belangrijkste was trouwens de vermelding van het postbusnummer op het einde van die artikels. Postbus 42. Waar men zich toe kon wenden voor meer informatie of inlichtingen. En dat heb ik dus, aan het begin van het academiejaar 1970-1971, ook gedaan.

Die postbus fungeerde als een soort sluis tussen de werkgroep en de buitenwereld, maar was dus eveneens een drempel. Dat was een zeer anoniem iets. Men wilde daarom een adres, een huis. Enkelen waren er via via in geslaagd om, naar een toen zeer populaire formule, een gemeenschapshuis te beginnen. Gelegen op een hoek van de Meunierstraat. Aanvankelijk was dat het huis waar de leiding van de gouv Oost-Vlaanderen van de Katholieke Studenten Aktie (KSA) bijeenhokte, maar geleidelijk aan, ook door persoonlijke vriendschappen, is dat geëvolueerd zodat het huis in 1970-1971 de LSWH-thuisbasis was. Ik zat er zelf heel dicht op kot, en was KSA-leider in diezelfde provincie geweest, dus ik kende heel het stel. Dat heeft echter maar één jaar geduurd.

Het daaropvolgende academiejaar ben ik eveneens terechtgekomen in dat UP-huis in de Jan Stasstraat, waar we dan gebruik konden maken van de bestaande infrastructuur. En ondertussen werd er uitgekeken naar een eigen huis, dat dan in de zomer van 1972 is gevonden in de Maria-Theresiastraat. 'MT20', zoals sommigen het noemden. Een doodgewoon huis dat voordien verhuurd was geweest aan vooral adellijke Waalse studenten, die er een onvoorstelbare mesthoop – en langs alle kanten ook geld – hadden achtergelaten. De eigenaar was een Leuvense huisjesmelker, die niet vroeg waarvoor het moest dienen, als er maar contant betaald werd. En dat is altijd gebeurd. Het eerste jaar ben ik opgetreden als huurder van het huis, al heb ik er wel nooit zelf gewoond. Wel mijn broer, met zijn vriendin. Het merendeel van de huisbewoners was lid van de werkgroep, maar niet noodzakelijk iedereen. De werkgroep zelf gebruikte één kamer, en op dinsdagavond werd ook de eetkamer aangeslagen."

d r i e k l a p z o e n e n v a n
j o s v a n u s s e l

"Elke dinsdagavond kwam men bijeen vanaf omstreeks acht uur. Om te praten. En om plannen te smeden om nu en dan eens naar buiten te komen. Dat was dan in de eerste plaats via artikeltjes in de Leuvense studentenpers. Maar elk jaar ook met een publieke activiteit. Begin 1971 was er een tweede, opnieuw succesvolle teach-in. Ook deze keer zaten alle LSWH'ers nog strategisch verspreid over de zaal: vooral niet samen,

Jan Roegiers.

want dan zouden medestudenten gezien hebben wie dat waren. En dat zou het ergste geweest zijn wat ze kon overkomen. Goed verspreid over de zaal dus. Vlijtig speurend naar een klasgenoot die misschien in de zaal... Er zijn toen trouwens

relaties aangeknoopt die tot de dag van heden voortduren. Maar in 1972 was het tijd voor een nieuwigheid. Dat jaar hadden we Jos Van Ussel als gastspreker gevraagd, en zat er voor de allereerste keer iemand van de LSWH vooraan in de zaal. Ik heb hem toen immers ingeleid als spreker en werd daarvoor achteraf door hem bedankt met drie klapzouen. Daar heeft toen iemand een foto van gemaakt, die ik jammer genoeg nooit heb gekregen...

Wat deden we nog aan activiteiten? Op een bepaald moment draaide in Leuven 'The Gay Deceivers' – een waarschijnlijk terecht vergeten draak van een film, waarin een heel stereotiep homokoppel werd opgevoerd dat terecht kwam in de meest onmogelijke situaties. Het beeld dat daar van homo's werd gegeven was eigenlijk gruwelijk karikaturaal. Voor ons was dat de gelegenheid om naar buiten te treden: we stelden een pamflet op, waarin die voorstelling aan de kaak werd gesteld, en gingen aan de deur van de zaal staan. Bioscoopuitbater Rastelli was heel nijdig om wat hij antireclame noemde en heeft de film gedraaid tot niemand er nog naar kwam kijken. Echt om ons uit te dagen. En iedere week kondigde hij de film in het advertentieblad aan als 'een gezonde film voor gezonde mensen'. Ik moet wel toegeven dat ik ook mijn broer met zijn lief, en al mijn kotgenoten, meenam om daar aan de deur te gaan staan. Omdat die onverdacht waren. Het moest allemaal toch niet te veel opvallen.

Ons meest stoutmoedige plan, in samenwerking met de studentendokter, was om iedereen die in Leuven op één of ander vlak bezig was met studentenbegeleiding, bijeen te roepen om hen het één en ander duidelijk te maken. We wisten immers uit eigen ervaring dat de problemen waar nogal wat studenten mee kampten, en die hen inderdaad serieuze studieproblemen opleverden, vaak absoluut niet lagen aan de te leren stof of de professoren of wat dan ook, maar aan heel andere oorzaken. Waar men zo weinig over kon praten. En die de monitoren en consorten vooral niet wilden onderkennen. Dus organiseerden we een grote voorlichtingsvergadering in de UP. Zelfs iedereen die moraal doceerde aan de universiteit, was gevraagd. Van de 68 uitgenodigde personen zijn er acht komen opdagen...

Om iets te organiseren heb je echter geld nodig. Wat was de manier om aan geld te komen? Zoals voor alle studentenverenigingen door het inrichten van grote t-dansants. Maar voor de LSWH was dat natuurlijk niet zo simpel, want een echte publieke fuif was toch nog redelijk ondenk-

baar. Opnieuw konden we echter een beroep doen op de infrastructuur van de bekende steunende firma: de UP had immers een kasteeltje in Wijgmaal, dat werd gebruikt voor allerlei bezinnings- en studieweekends. En daar werd dus jaarlijks in de maand mei door ons een grote denderende fuif gegeven, die binnen de kortste keren de reputatie had van de interessantste, de aangenaamste en de best gefrequenteerde van heel Vlaanderen te zijn. Ik herinner me dat we ooit eens om drie uur 's nachts de brouwer uit zijn bed hebben moeten bellen omdat de voorraad drank op was... We waren toen met meer dan 300.”

i n d e j u n g l e b a r

“Vanaf 1971 hadden we al een eigen, louter intern blaadje, dat verschillende keren van naam is veranderd. De eerste aflevering droeg alleen wat vraagtekens als titel. Het tweede nummer heette ‘Jungle Book’. Na één van die dinsdagse vergaderingen waren een aantal leden immers nog een pint gaan pakken in de buurt van het station. Daar helemaal in het begin van de Diestsesteenweg was er een niet zo groot en nogal donker café, dat de naam ‘Jungle Bar’ droeg. Het stond er vol met wat bamboe en plasticen planten, én een juke box. Na daar nogal wat pinten te hebben gedronken, vroegen ze aan de baas of ze er mochten dansen. ‘Maar er zijn geen vrouwen bij?’, zei hij. ‘Dat is niet nodig’, antwoordden ze. ‘Oh, doe dan maar.’ En dus was er gedanst. Zomaar, in een publieke bar in Leuven.

De dinsdag daarop werd er natuurlijk verteld over de grote heldendaad die was verricht. De helft kon dat niet geloven... en ging dus natuurlijk mee om te zien of het waar was. En het bleek te kloppen: de uitbater maakte er helemaal geen spel van dat een aantal mannen met elkaar dansten. Dat heeft een heel grote verandering in de sfeer van de dinsdagavondvergaderingen meegebracht. Ten eerste begon er veel meer volk te komen dan ervoor. En ten tweede duurden de vergaderingen veel minder lang. Waarna het hele gezelschap en bloc naar de ‘Jungle Bar’ verhuisde. Het was absoluut geen grote gelegenheid en die zat binnen de kortste keren stampvol. En de baas glunderde. Een paar keer is de politie binnengevallen voor een routinecontrole, waarbij alle studenten die nog geen 18 jaar waren onder de tafels verdwenen. Het mooiste dat ik daar ooit heb meegemaakt, was een koppel ouders dat er verscheen met hun zoon die o zo eenzaam was, en zo triestig, enzovoort. De ouders zijn blijven komen, zijn blijven zitten, tot ze in plaats van met drieën met vieren konden vertrekken.

Programma van de herneming van de teach-in (12 november 1969).

Deel van de cover van het Leuvense studentenblad 'Omtrend' (eind 1972) met een kritisch artikel over de – volgens de redactie – te brave LSWH.

Steven De Batselier was de eerste hoogleraar die zich achter de zaak heeft gezet. In die periode was hij landelijk vrij bekend in allerlei vormen van alternatieve bewegingen en had ook heel wat relaties in Nederland. Hij kreeg toen als psycholoog heel veel mensen individueel over de vloer die eigenlijk geen psychotherapeut nodig hadden. En die

stuurde hij dan naar de LSWH: ‘Ga gewoon maar naar die groep; dat zal u veel meer deugd doen.’ In die zin was hij eigenlijk een soort van vaste leverancier. Maar hij heeft nooit echt enige rol binnen de organisatie zelf gespeeld. We haalden hem erbij als we hem nodig hadden. We hebben toen schaamteloos gebruik gemaakt van iedereen die ons kon steunen of helpen. Maar het is altijd een organisatie geweest van studenten zelf. De meest actieven waren, net zoals ik, in de regel net afgestudeerd. En waren om één of andere, al dan niet academische reden in Leuven blijven hangen.

De groep bereikte daarbij mensen van alle faculteiten – inclusief in de beginperiode, in afwachting van de verhuizing naar Louvain-la-Neuve, en tot de oprichting van onze tegenhanger RSEH, ook nog Franstalige studenten, naast personen van buiten de universiteit. Wat was trouwens erbij zijn? Er was geen ledenlijst, noch een lidgeld. De ene kwam elke week, de andere één keer per maand, en nog een andere als hij dacht dat het leuk zou zijn of praktisch alleen bij fuiven. Je kan moeilijk afbakenen waar het begon en ophield. Er zijn zelfs een aantal personen van buiten Leuven bij de groep geweest. De één al wat vaker dan de andere. Erg uiteenlopend. Ook in leeftijd. Er was zelfs een hoogleraar emeritus die elke week verscheen. Tot ongeveer iedereen ‘nee’ had gezegd. Eigenlijk intriest.

Het onthaal was trouwens één van de zaken die men van in het begin heel ernstig opnam en heel consciëntieus deed. Het waren redelijk wijze mensen die daarvoor instonden. Iemand schreef naar postbus 42, en kreeg, naargelang de vraag, een heel grondig en correct antwoord terug. Daarbij keek men wat de best mogelijke repliek was. Regelmatig raadde men zelfs een briefschrijver af naar de vergaderingen te komen, omdat zijn verwachtingen duidelijk volslagen verkeerd lagen.”

i n d e a c a d e m i s c h e a g e n d a

“Eén van de grote problemen van de werkgroep was de status binnen de universiteit. Men kende toen twee soorten studentenverenigingen: aan de ene kant de faculteitskringen, aan de andere kant de vrije verenigingen – meestal politiek geïnspireerde groepen. Vanaf 1971 hadden we

ons als streefdoel gesteld om van de LSWH één van de vrije studentenverenigingen te maken, naast de anderen. Dat had ten eerste het voordeel dat je dan aanspraak kon maken op een redelijke subsidie, op basis van een aantal criteria. Ten tweede vonden we dat een vorm van erkenning, waarop we wel gesteld waren. Onze aanvraag is meteen en heel gemakkelijk door de andere groepen aanvaard. Dus kregen we geld.

Een volgende stap was een analoge erkenning door de academische overheden. Want vanaf het begin van de jaren '70 verscheen in de academische agenda niet alleen de lijst van de faculteitskringen, maar ook deze van de vrije studentenverenigingen. Dus schreven we een brief naar de toenmalige vice-rector, Mgr. Maertens. Die antwoordde in een beleefde, correcte, maar zeer korte brief dat onze aanvraag te laat was ingediend. Het jaar daarop dienden we onze aanvraag veel vroeger in. Deze keer kregen we geen antwoord. Tot we – heel stout – onze brief een tweede keer, maar dan wel aangetekend, verstuurd. Met als reactie dat onze aanvraag door een administratieve vergetelheid over het hoofd was gezien. Ik weet niet meer wat het daaropvolgende jaar als excuus is gebruikt, maar opnieuw lukte het niet.

Tot Herman Servotte vice-rector is geworden. Dan ben ik met nog een LSWH'er naar hem getrokken om het nu eens gewoon mondeling te vragen. Met deze keer als antwoord: 'Graag, als ik iets voor u kan doen'. Dat heeft wel gezorgd voor grote stormen in de Raad van Beheer van de universiteit. Als nu ook nog de onkuisheid op een officiële manier in de academische agenda werd aangeprezen, dan vonden een aantal bestuurders dat daar paal en perk moest aan gesteld worden. En dat deze universiteit niet meer katholiek kon worden genoemd. Vooral een bestuurslid, dat niet wist dat zijn zoon in ons gezelschap zat, heeft het meest getempeest. Ik heb daar later van Herman Servotte nog gedetailleerde relazen van gekregen. Hij moest dan een en ander sussen, door te zeggen dat dit geen enkele expliciete goedkeuring van de academische overheid moest betekenen, doch enkel een registratie van een bestaande werkelijkheid. En dat het dom zou zijn om de ogen dicht te doen voor de werkelijkheid. Enzovoort.

Een aantal jaren is de LSWH samen met alle andere verenigingen in die academische agenda opgenomen. Tot op een bepaald moment zo'n stormloop is ingezet door een aantal bestuurders, dat men er uiteindelijk alle vrije verenigingen uit heeft weggelaten. Waardoor we niet slechter werden behandeld dan de anderen."

n i e t m i l i t e r e n

"Uit de faculteit theologie is er zeker nooit een open oppositie geweest, behalve dan misschien van Mgr. Coppens, maar die was dan ook tegen alles. Bijvoorbeeld magister Louis Janssens, onze oudste moraaltheoloog, had echter heel veel sympathie voor ons. En gaandeweg steeds meer. In het begin keek hij er wat verwonderd tegenaan, maar na verloop van tijd is hij gewoon een militante verdediger geworden. Als tachtiger heeft hij ook een paar artikels geschreven die hem niet overal in dank zijn afgenomen. Als er echt binnen de universiteit werd geageerd,

Cover van een FWH-brochure over geloof en homosexualiteit (1982), waaraan Jan Roegiers heeft meegewerkt.

dan was het door sterrekundige Van Hoof, door Peremans van klassieke filosofie...

En vooral vanuit de faculteit geneeskunde is een lange lijst te noemen van mensen die geen gelegenheid hebben laten voorbijgaan om te fulmineren. Maar zeker geen theologen. Daarentegen ook wel door een aantal juristen. Terwijl toen anderzijds een van de jongere proffen van de rechten op vraag van de LSWH een uiteenzetting heeft gegeven over 'hoe juridisch vorm te geven aan relaties'.

Rector De Somer trok zich zoiets helemaal niet aan. Eigenlijk begreep hij dat niet. En om het allemaal heel eerlijk op

te biechten: toen ik moest worden benoemd, heeft hij wel een aantal personen uit uiteenlopende hoeken gevraagd of ze daar geen graten in zagen. Eenmaal zij positief hadden geantwoord, was het goed voor hem. Maar hij moest het toch eens horen. Wat zijn opvolger Dillemans betreft: ik begin er niet over tegen hem, en hij niet tegen mij. En in het departement geschiedenis wordt daar in alle talen over gezwegen. Ze hebben veel liever dat je er niet over praat. Daar is het motto: vrede laten, waar vrede heerst. En eerlijk gezegd, vind ik niet dat ik moet gaan militeren binnen de universiteit. Ik zou het zelfs anders zeggen: had ik dat na mijn studententijd wel gedaan, dan zouden ze mij nooit hebben benoemd. En zeker niet om college te geven aan de faculteit theologie. Daar ben ik heel zeker van. Dat zou zelfs nu, denk ik, moeilijk kunnen. En misschien niet zozeer vanuit de universiteit zelf, als vanuit de achterban. Want als er problemen zijn geweest, was het in de Raad van Beheer, waar in de eerste plaats buitenstaanders het hoge woord voeren.

Er zijn collega's die te pas en te onpas over hun huwelijksproblemen beginnen, en soms zelfs in de klas. Ik vind dat dat absoluut niet past. Ik vind het de normaalste zaak dat men een onderscheid maakt tussen het werk en het privéleven. Het is ook volslagen ongebruikelijk dat hoogleeraren hun politieke meningen staan te verkondigen vanop hun catheder. Als hoogleraar mag je politiek denken wat je wil, maar dat is compleet buiten het werk. Dat is een heel ander domein. En volgens mij is dat met de homobeweging juist hetzelfde. Zolang men daarover maar niet binnen de universiteit zelf wil gaan militeren, kan je in Leuven ongeveer doen wat je wil.

Men houdt eigenlijk niet van onbenullige controversen, zoals in het geval van professor Steeno, die onlangs in het boek 'Wegwijs Gezondheid' homoseksualiteit nog min of meer als een ziekte heeft voorgesteld. Het is overduidelijk dat hij daarvoor geen applaus heeft gekregen. Maar voor een stuk is dat ook weer de academische vrijheid: men heeft binnen de universiteit niet de gewoonte fel te reageren op iemand die zelfs heel domme dingen zegt. Het zou trouwens heel gevaarlijk zijn als men dat wel zou doen. Als Van Hoof of Peremans in 1974 een actie hadden ontketend, dan zouden ze heel gemakkelijk vele honderden handtekeningen hebben kunnen verzamelen. Maar men doet dat niet binnen de universiteit. Nog in de ene, nog in de andere richting. Ik denk dat het één de prijs is voor het ander.

aanwinsten & verwerking

Publiciteit, in een Leuvense advertentieblad, voor vertoningen van de film 'The gay deceivers' (1972).

lets anders zou zijn als het gaat om racisme. Het is zeer duidelijk dat zoiets niet zou kunnen binnen de universiteit. Stilaan dringt dat besef ook door met betrekking tot homofobie. Maar dat heeft zijn tijd nodig. En het is natuurlijk altijd een kwestie van wat de geschikte actiemiddelen zijn om iets te bereiken. Soms bereikt men het tegenovergestelde van wat men wil. Hard verweer leidt tot harde afweer, en een sterke polarisatie. Ik heb er zelf ook nooit in geloofd. Ik denk integendeel dat je met genoeg geduld, en jezelf niet overschattend, veel verder geraakt. Als homo's zich juist als radicaal anders gaan opstellen, en heel erg tegen, is dat

de beste manier om apart te worden gezet. En anders bekeken. En dus niet als de collega of wat dan ook. Ik meen dat het juist heel belangrijk is om zoveel mogelijk sociaal mee te functioneren. En te getuigen. Ik heb het dus nooit gehad voor de stijl van de Rooie Vlinder – al heb ik het steeds heel goed kunnen stellen met een aantal van die lieden. We hebben daar geen ruzie over gemaakt; we verschilden gewoon van mening. Zeker in die beginjaren kwam het er volgens mij op aan om het gewoon bespreekbaar te maken. Dat is zelfs nu nog altijd niet volledig bereikt. Daar moet je nog steeds mee bezig zijn. En dat vind ik veel belangrijker dan slogans schreeuwen en dergelijke.

In elk geval heb ik nooit de indruk gehad dat ik verstoppertje moest spelen. Ik heb daar nooit energie aan besteed. Maar dat heeft me geen problemen opgeleverd. Terwijl er talloze middeljes zijn om, als men dat wil, het leven van iemand aan de universiteit zuur te maken. Je moet toch steeds voor een stuk rekenen op een consensus. A fortiori in mijn functie: ik kom in alle faculteiten en vertegenwoordig heel vaak de instelling naar buitenuit.”

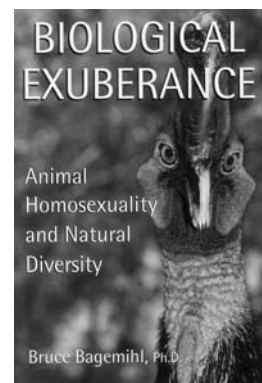
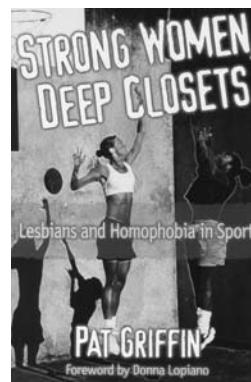
“Zelf heb ik heel veel tijd en energie gestoken in de activiteiten van de werkgroep van 1970 tot ongeveer 1974. Dan was ik met zoveel andere zaken bezig, en ook zo weinig nog echt student, dat het me beter leek om wat meer naar de achtergrond te verdwijnen en alles vanop afstand te volgen. Het was wel geweest.”

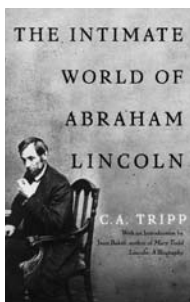
BH

Omdat het project rond Georges Eekhoud heel wat meer tijd en energie heeft gevegd dan verwacht, is er dit jaar minder actief aan prospectie gedaan en is er op het vlak van de verwerking wat minder vooruitgang geboekt. Dit betekent echter allerminst dat het Fonds Suzan Daniel 2013 met lege handen moet afsluiten. Integendeel, want opnieuw hebben diverse mooie bestanden onze collectie verrijkt.

Zo ontvingen we bijvoorbeeld het archief van Pinkwave – het voormalige janettenprogramma op de Antwerpse zender Radio Centraal. Ongeveer 95% van de 900 uitzendingen tussen de start op 20 april 1995 en het slot op 21 maart jl. zijn bewaard gebleven, goed voor bij benadering meer dan 1300 uur geluidsopnames. De digitale versie hiervan, met daarbij aansluitend ook nog allerhande papieren archiefmateriaal, wordt voortaan door ons bewaard.

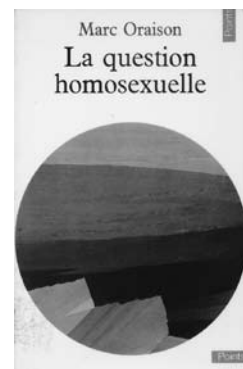
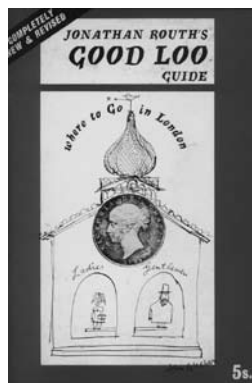
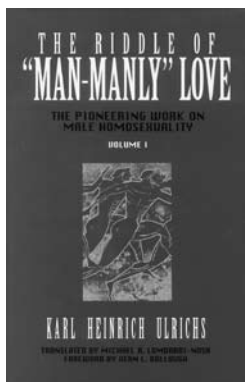

Lieve Snellings, die in het vorige nummer van deze nieuwsbrief aan bod kwam, bezorgde ons dan weer een eerste deel van haar fotografisch oeuvre en de archivalia van het Vlaamse luik van de internationale fototentoonstelling Lesbian ConneXion/s (1999).

Zijn verhuizing naar een kleinere flat was voor Gilbert Van Vlaenderen (zie pp.4-7) het moment om heel wat van zijn persoonlijke collectie – inclusief brieven van Frans en Bill en het levensverhaal van zijn intussen bijna zeven jaar geleden overleden partner Paul – over te dragen.

Lily Goeminne, die onder meer midden jaren '80 aan de basis lag van het Landelijk Overleg Lesbianes, is vorig jaar overleden. Haar archief is recent, en dankzij haar zus, aan het Fonds doorgegeven, zodat wij dit verder blijven koesteren.

Enkele van de nieuwe boeken.

Van regisseur Bavo Defurne ontvingen we opnieuw een aanvulling bij zijn archiefbestand, met deze keer onder meer heel wat documenten betreffende zijn film 'Noordzee Texas', waaronder een aantal versies van het scenario, het storyboard, allerhande promomateriaal...

De organisatoren van de World Outgames bezorgden ons reeds de vlaggen, affiches, medailles en dergelijke. In het kader van dit evenement was Antwerpen eveneens de gaststad voor de Mister Gay World 2013-verkiezing, waarbij alle deelnemers hun kandidatuur onder meer op een kunstzinnige manier dienden te ondersteunen. In overleg is hiervan achteraf een selectie door het Fonds meegenomen.

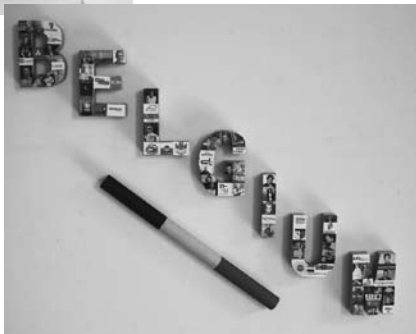
Daarnaast mochten we onder meer nog het volgende verwelkomen: het archief van De Roze Rimpel, en een filmspoel met de opnames van één van de interviews voor het tv-programma 'Gewoon hetzelfde' (1980), inclusief de transcriptie ervan.

n a a r a f

Ofwel als deel van bovenvermelde overdrachten, ofwel als op zichzelf staande schenkingen, is de collectie van het Fonds verder nog aange-groeid met enkele honderden boeken, meerdere reeksen tijdschriften uit binnen- en buitenland (bvb. Zuid-Afrika, Zwitserland en Polen), een serie affiches, een aantal video's en dvd's...

Een groot deel van dat bibliotheekmateriaal is intussen al door Kris in de catalogi geïntegreerd. Dankzij Herman is het voorbije jaar tevens het laatste klasement 'los materiaal' op punt gesteld, meer bepaald de reeks met buitenlandse folders en flyers. Op het vlak van de archivalia is de verwerking van een aantal grotere bestanden voortgezet, al zal het beslist nog een tijdje duren vooraleer de resultaten hiervan zichtbaar zijn. Op kortere termijn, d.w.z. begin 2014, zouden de inventarissen van de archieven van Pinkwave en de Englishspeaking Gay Group wel klaar moeten zijn.

BH

*Een paar van de werken van de Mr Gay World 2013-kandidaten.
(foto's SVC)*

e x t r a

Het voorbije jaar mocht het Fonds een extra partnerinstelling verwelkomen: het Letterenhuis is immers toegetreden tot het samenwerkingsverband dat ons functioneren mee mogelijk maakt. Met dank voor het vertrouwen.

De kans bestaat dat een deel van de Eekhoud-tentoonstelling, waarvoor onder meer datzelfde Letterenhuis een cruciale bijdrage heeft geleverd, volgend jaar in Amsterdam te zien zal zijn. Meer informatie daaromtrent mag u later via andere kanalen verwachten.

Sowieso zal de focus van onze vrijwillig(st)ers in 2014 vooral liggen op de verwerking van onze collectie. In het volgende nummer van deze nieuwsbrief zal u beslist meer kunnen lezen over de bereikte resultaten.

h e l p

Het Fonds kan steeds bijkomende medewerk(st)ers gebruiken. Wil u meewerken aan het ontsluiten van onze collectie? Wil u helpen bij het archiveren van websites? Hebt u zin in een project mondelinge geschiedenis? Of fuift u gewoon graag? Voor elk van u hebben we wel een taak klaarliggen...

Het Fonds financieel steunen kan natuurlijk ook! Bijvoorbeeld door lid te worden. Op die manier wordt u steeds op de hoogte gehouden van onze werking. Meer informatie vindt u op pagina 2.

à s a u v e r

Il y a encore beaucoup de matériel qui doit être sauvé. Aidez-nous. Vous avez du matériel concernant l'homosexualité ou le lesbianisme (brochures, affiches, périodiques, photos, lettres,...) et vous désirez vous en débarrasser? Ou de le mettre en valeur en nous le léguant? N'hésitez pas, contactez-nous.

r e d d i n g s b o e i

Het Fonds Suzan Daniel heeft al heel wat kunnen redden. Toch blijft het een peulenschil in vergelijking met de massa materiaal waarin het Fonds is geïnteresseerd. Materiaal dat er thuishoort. Materiaal dat het meer dan waard is bewaard te blijven. Gooi dus a.u.b. voortaan niks meer zomaar weg. Geef ons eerst een seintje.

inhoudstafel

- 3 le fonds en 2013
- 4 over het woord, 'de jongens' en drieverbonden
- 8 homosexualité, cinéma et société de 1960 à 1971
- 13 "nu is dat allemaal anders" – of toch niet?
- 17 masculin pluriel et singulièrement masculin
- 21 monica cattoo (1942-2013)
- 24 jan roegiers (1944-2013)
- 28 aanwinsten & verwerking
- 30 naar af

"This just in: an intruder on Park Avenue tried to separate a gay man from his cats. The gay man shot the intruder 55 times."

Uit: Christopher Street 06(1982) 66, p.48.

citaten

"Geïntrigeerd door Eekhoud dankzij deze mooie dubbeltentoonstelling. Een ontdekking."

"An extremely interesting exhibition in a beautiful old library. Eekhoud is a new name to me, but I will find out more about him now. From the gay community of today I thank those early pioneers like Eekhoud, Hirschfeld, and Carpenter, from the bottom of my heart."

"Mooie, waardevolle, sfeervolle tentoonstelling over een hoogst markante en unieke figuur!"

"It's great that Eekhoud and his circle are coming to light again. We gays and lesbians need to know how long and international our history is."

"Ontroerend."

enkele van de opmerkingen in het gastenboek van de Eekhoud-tentoonstelling.

english digest

In 1969, Gilbert Van Vlaenderen translated the play 'The Boys in the Band' for its production in Ghent. Now he looks back on his life, his relationships and his passion for theatre, language and the spoken word.

Amélie Roucloux compares the reviews of a series of films with a gay/lesbian theme from the sixties: on the one hand their reviews in the Belgian film magazines of that era, on the other hand those on some of today's gay and lesbian blogs.

For her MA thesis, Aurélie Hombroux has interviewed 16 women of different generations about their experiences with regard to coming out: how did they become aware of their feelings?, how did they come out and to whom?, how did those people react?...

Antoine Defeyt uses iconographic sources (i.e. paintings, pictures and caricatures) to study three dandy's (Oscar Wilde, Charles Baudelaire and Jules Barbey d'Aurevilly) with regard to the ideal of masculinity in the second half of the 19th century.

Monica Cattoor passed away this summer, aged 71. For many years she epitomized Sappho (1974-1981). Four former members of that group reflect on her role and the significance of this first autonomous lesbian group in Flanders.

One week later, Jan Roegiers died at the age of 68. In the early seventies, this former history professor, archivist and head librarian of the Catholic University of Leuven was involved in that town's student group. We publish an abstract of the lecture he held on this topic in 1994.

FONDS

suzan daniel

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum

archive et centre de documentation homo/lesbien

we verzamelen alles ... bel, schrijf of mail ons
nous rassemblons tout ... n'hésitez pas à nous contacter

p/a H. Frère-Orbanlaan 510 B-9000 Gent / Gand
info@fondssuzandaniel.be / www.fondssuzandaniel.be
09-223.58.79

rek. nr./n° de compte BE36 0682 1501 5681